

О.М. Корнєєва

ВАША ДИТИНА ЙДЕ ДО ШКОЛИ

ПОРАДИ БАТЬКАМ
МАЙБУТНІХ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

ЗРОЗУМІЙ СВОЮ ДИТИНУ

О.М. Корнєєва

ВАША ДИТИНА ЙДЕ ДО ШКОЛИ

**Поради батькам
майбутніх першокласників**

III ➤ Наша дитина не ходила до дитячого садку

.....Типові ситуації

У нашому місті складне становище з місцями в дитячий садок. Поки сиділа вдома з першою дитиною, а потім з другою, старшенькому виповнилося чотири з половиною роки. У нас навіть заяву в дитячий садок не прийняли, сказали, що її треба було подати відразу після народження дитини, тоді б нас поставили на чергу. Тепер Едику — шість, Марійці — чотири. Чи можна вдома створити умови, щоб дитина, коли піде до школи, була не гірша за інших? Як займатися з нею в домашніх умовах?

Я народила Юлю без чоловіка. Коли вийшла на роботу, відправила дочку до мами. Цього року Юля піде до школи. Я забрала її до себе, вирішила віддати в школу раннього розвитку. Ажже з бабусею жодні настанови не допомагають, там тільки вседозволеність і пустощі. Нехай хоч у школі дитина звикає до порядку.

Мій чоловік військовослужбовець. Коли жили у військовому містечку, вихованням Серьоژی я займалася сама. Зараз чоловік демобілізувався, і ми перебралися до міста. Живемо наразі в батьків. Місце в садку отримати практично неможливо, а восени синові час йти до школи. Мої батьки кажуть, що це дуже погано, якщо дитина не відвідувала дитячого садку, бо такі діти погано звикають до школи. Це тільки побоювання літніх людей чи ні?

.....

Значний відсоток сучасних дітей 5-6 років не відвідують дитячих садків, не важливо, муніципальні вони чи приватні. Причин для цього декілька. В одних регіонах склад-

на обстановка з місцями в дитячих дошкільних установах. В кінці 90-х — на початку 2000-х багато садочків пустувало, їх закривали, передавали у власність іншим особам. Садки, що залишилися, занепадали. Бебі-бум, або різкий стрибок народжуваності, в останні 5-10 років призвів до того, що місць у дитячих садках стало бракувати. Тому нерідко можна чути, що батьки подають заяву з проханням виділити їм місце у дитячому садку відразу після появи дитини на світ.

З іншого боку, багато сімей свідомо відмовляються від системи дошкільного виховання і навчання, оскільки вважають, що вона не відповідає їхнім вимогам і настановам. Наприклад, необхідність вакцинації і наявність прививок викликає протест значної частини батьків. Тому такі діти також виховуються суто в домашніх умовах.

Невідвідування дитячих дошкільних установ може бути викликане і способом життя членів сім'ї — частими переїздами з місця на місце, асоціальним характером діяльності батьків, їхньою слабкою заклопотаністю майбутнім своїх дітей, готовністю непрацюючих дорослих членів сім'ї, найчастіше бабусь або навіть прабабусь, взяти на себе турботи з виховання дитини.

Таким чином, серед заяв батьків або їхніх законних представників, поданих в школу для зарахування дитини в перший клас, можна завжди натрапити на кілька таких, де вказано, що хлопчик чи дівчинка не відвідували дитячого садка. Ні для кого не є секретом, що діяльність освітніх установ має спадкоємний характер, тому турбота працівників дошкільних освітніх установ багато в чому визначається вимогами, що пред'являються до першокласників у школі. Заняття з дітьми випускних груп пов'язані з розвитком елементів психологічної готовності до навчання в школі, про що більш докладно буде сказано далі.

Але не слід думати, що дитячий садок є гарантією майбутніх успіхів дитини в навчанні, а домашнє виховання — це своєрідний «вирок», і такий дошкільник буде в гірший бік відрізнятися від своїх однолітків, котрі ходили до дитячого садку.

Домашнє виховання дітей 5-6 років може і повинно бути орієнтоване на розв'язання таких завдань:

- ✓ зміцнення здоров'я дитини та її загального фізичного розвитку;
- ✓ розвиток умінь спілкуватися і взаємодіяти з оточуючими, включаючи дорослих та однолітків;
- ✓ формування у дитини правильних уявлень про школу та інтересу до неї, включаючи потяг до нових знань;
- ✓ організація такої життєдіяльності дошкільника, завдяки якій будуть розвиватися його активність, самостійність, розкутість;
- ✓ створення умов для розвитку загального кругозору дитини та її найпростіших інтелектуальних умінь (спостерігати, слухати, висловлювати свою думку словами, переказувати, порівнювати, узагальнювати тощо).

Засоби для розв'язання цих завдань можуть варіюватися та вибиратися, виходячи з особливостей життя та діяльності кожної сім'ї, де росте дитина — старший дошкільник.

Чудовим засобом є *домашнє читання*, під час якого дитина взаємодіє з дорослим, вчиться спрямовувати свою увагу на зміст прочитаного твору. За допомогою домашнього читання розвиваються моральні уявлення дітей, їхнє уміння співпереживати людям і подіям, про які йдеться розповідь у книзі.

Проте такий вид взаємодії з дошкільником вимагає достатньо багато вільного часу. Тому багато сімей вибирають інші прийоми. Це може бути *малювання, ліплення, конструювання*.

Головне не пускати все на самоплив і не вважати, що якщо у дитини вся кімната завалена деталями «lego», то не варто турбуватися про її майбутнє.

Купуючи розмальовки, набір для дитячої творчості, завжди необхідно запропонувати дошкільнику якесь за-

вдання, проконтролювати його виконання, похвалити за успіхи, покарати за недбалість або відмову від роботи. Тільки таким чином можна розвинути в дитині посидючість, сприяти формуванню вміння працювати руками, долати втому і страх осуду за допущені промахи і низьку якість роботи.

Проживання в сільській місцевості або невеликих за чисельністю населених пунктах надає свої кошти для розв'язання зазначених завдань. *Фізична активність і можливість багато часу проводити на свіжому повітрі*, безумовно, позитивно позначається на здоров'ї дитини, але не слід забувати про розвиток її інтелектуальних здібностей. Корисними будуть *вправи, пов'язані з заучування віршів* про пори року або присвячені календарним святкам (Новий рік, 8 Березня і т. ін.). Перегляд дитячих передач також повинен завершуватися проханням розповісти про зміст передачі, почуття, які вона викликала у дитини, чи зробити малюнок на тему, порушену в ній.

Діти, котрі виховуються виключно в домашніх умовах, нерідко володіють егоїстичними рисами — свавіллям, упертістю, невмінням домовлятися, кооперуватися з іншими дітьми, зневагою до заборон і негативних оцінок з боку дорослих членів сім'ї. Брак дитячого товариства може виразитися і в скутості, боязкості, сором'язливості, коли поява будь-якої нової людини, ситуація публічності будуть підсилювати специфічні страхи та побоювання маленької людини. Тому слід використовувати найменші можливості для розвитку комунікативних умінь таких дітей. Засобом можуть слугувати спеціальні ігри та вправи або ситуації, в котрих дошкільник виявляється в умовах так званої «вимушеної публічності». Прикладами можуть бути дитячі свята, прогулянки в парку, відвідування громадських місць типу театру, зоопарку або навіть похід на прийом до педіатра, де очікування своєї черги дає можливість вступити в контакт з іншими дітьми.

Своєрідною альтернативою дитячим садкам є **школи раннього розвитку**, що функціонують у вихідні дні

на базі значущих загальноосвітніх навчальних закладів або працюють планово на базі дитячих центрів поглибленої роботи, районних і міських установ додаткової освіти. Зазвичай вони надають широкий спектр додаткових освітніх послуг, і кожна сім'я може вибрати той вид занять або ту програму, яка буде корисною та цікавою їхній дитині. Заняття танцями, хоровим співом, живописом, ручною творчістю (виготовлення іграшок з глини, плетіння, художня вишивка тощо), формування навичок лічби, читання, письма, гри на музичних інструментах, заняття традиційними та «екзотичними» видами спорту однаковою мірою будуть сприяти загальному інтелектуальному, емоційному, фізичному та моральному розвитку дитини. Адже мова йде про те, що дошкolarик виходить за рамки звичної повсякденної для нього сімейної ситуації і долучається до нових для нього видів роботи, включається в такі види соціальної взаємодії, які немислимі в стінах будинку.

Однак не слід забувати, що діяльність цих установ фінансується за рахунок коштів сімейного бюджету, а отже, вибирати програму доводиться з урахуванням матеріальних можливостей кожної конкретної сім'ї. Якщо ж фінансове питання не стоїть гостро, то орієнтуватися треба на стан дитини та її інтерес до подібних занять. Відомо випадки, коли відвідування шкіл раннього розвитку призводило до формування різко негативного ставлення маленької людини до школи. Цьому сприяє інтенсивність занять, коли того самого дня за 2,5–3 години відбуваються 4–5 занять, що за своєю формою і змістом наближаються до уроків у початковій школі. Діти можуть відповідати саботажем на такий графік їхньої підготовки: вони з плачем беруться за виконання домашніх завдань, посилаючись на погане самопочуття або справді провокуючи у себе симптоми різних захворювань, влаштовують істерики з приводу продовження цих занять. Чи йти в таких випадках на поступки дитині й продовжити її «щасливе дитинство», дозволивши по-

вернутися до звичних ігор, телевізора, комп'ютера, вирішувати дорослим.

У будь-якому випадку батькам треба пам'ятати, що фізичне та психічне здоров'я 5–6-річних малюків є невідмінною умовою їхніх майбутніх успіхів у школі та подальшому житті.

Позитивним моментом у діяльності шкіл раннього розвитку є використання мистецтва як засобу освіти та виховання підростаючого покоління. Саме такий напрям застосовують і більшість приватних дитячих садків. *Раннє долучення до мистецтва у всіх його проявах* — поезія, живопис, музика, театр, танець — дуже корисне для дошкolarиків. Це забезпечує не лише більш багатогранний і гармонійний розвиток їхньої особистості, а й насичує психіку естетичними почуттями та переживаннями, вчить більш тонко і глибоко сприймати довкілля, цінувати прекрасне. Заняття з такими фахівцями підуть на користь майбутнім учням, а робота в групах стане своєрідною «ареною» для перевірки та гарту їхньої життєвої стійкості та різноманітних соціальних умінь.

Домашнє виховання закладає фундамент особистості, котра росте та розвивається. Спрямованість його на формування рис характеру, здібностей і поведінкових умінь, що будуть корисні маленькій людині в подальшому житті, стануть запорукою успіху в навчанні. Ця спрямованість визначається як інформованістю, обізнаністю сучасних батьків, так і їхньою готовністю починаючи підготовку дитини до школи заздалегідь, не чекаючи 1 вересня.

Готовність до навчання в школі — це не тільки наявність форменого одягу та шкільного приладдя, а й уміння планувати та організовувати свою роботу, вести її за планом, контролювати результат, уміння долати втому та негативні переживання, досягати успіху, незважаючи на труднощі, працювати спільно з іншими, прагнути до самовдосконалення.

■ Ознаки готовності до навчання

Багатьох батьків турбує питання, чи готова їхня дитина до школи. На підготовку до навчальної діяльності спрямована робота багатьох дошкільних установ. У підготовчих групах дитячих садків і комбінатів з дітьми проводяться спеціальні заняття з рідної мови, математики, їх знайомлять з навколишнім світом, розвивають творчі здібності, формують чимало умінь. Усе це свідчить про необхідність спеціальної роботи, спрямованої на розвиток дітей дошкільного віку.

.....Типові ситуації

Ми з гружиною серйозно ставимося до питань виховання своїх дітей. Літературу навіть спеціальну покупуємо. Назвіть, якщо можна, такі книги, в яких подається методика визначення готовності дитини до школи.

Нещодавно придбали брошуру, в якій зібрано спеціальні тести і завдання для визначення розумових можливостей дошкільника. Багато з них наш Дениско здолав досить легко, а інші здалися важкими навіть для нас. Вже не пам'ятаю назви тієї брошури, але в ній наголошувалося, що дитина з нормальним розвитком повинна набрати не менше певної кількості балів. А якщо менше, то що тоді робити?

Не варто ставитися до проблеми формування готовності дитини до школи як до поїздки на дачу або збирання у похід. Не існує чіткого переліку того, що повинна знати і вміти дитина до моменту вступу до школи. Крім того, право на освіту — це конституційне право дітей в нашій країні. Держава зобов'язується організувати їхнє навчання незалежно від стану здоров'я малюків, рівня психічного розвитку і ступеня готовності.

Поява значної кількості діагностичних процедур і методик визначення готовності до навчання в школі була пов'язана із широкомасштабним експериментом щодо зміни системи навчання в початковій школі (навчання з шести років, навчання за прискореними або ускладненими програмами, застосування авторських програм початкової шкільної підготовки). Саме в цих випадках для «чистоти» експерименту і проводилася діагностика психологічних особливостей дітей. Поширення цієї системи призвело до формування у батьків і багатьох учителів не зовсім правильного уявлення, що оцінка готовності є обов'язковим процедурним моментом, що передуює вступу до школи. Мета співбесіди майбутнього школяра з учителями чи шкільними психологами — скласти найбільш повне уявлення про нього. Тому не варто розглядати співбесіду як спосіб «селекції» дітей на основі оцінки їхньої готовності до навчання.

Кожна дитина готова до навчання (розвитку, засвоєння нових знань та умінь) вже з моменту народження і щодня, вступаючи у взаємодію зі світом та іншими людьми, навчається і розвивається безперервно.

Однак шкільне навчання висуває дітям низку специфічних вимог, тому можна говорити про наявність певних **ознак готовності до шкільного навчання**.

1. Перш за все, навчання в школі — це достатньо важка в розумовому та фізичному плані робота. Тому дитина повинна фізично бути готовою до неї. Наявність у дошкільника гострих або хронічних захворювань, недорозвинення певних функціональних систем не означає неможливості навчання, проте вимагає для нього специфічних умов. Тому консультації у медиків — це обов'язковий етап підготовки малюка до школи. Зробити це можна централізовано в дитячому садку або індивідуально в медичній установі за місцем проживання.

2. Другу групу ознак готовності до навчання в школі становлять **ознаки соціальної готовності**. Якщо ваша

дитина активно грається зі своїми однолітками, жваво цікавиться усім, що відбувається, любить ставити запитання — це означає, що її соціальний розвиток цілком дозволяє приступати до шкільних занять. А от надмірна скутість, боязкість, байдужість до інших і самого себе можуть дещо ускладнити процес адаптації до школи, але, знову ж таки, не означають неможливості навчання. Таким дітям лише потрібне більш уважне і турботливе ставлення з боку батьків та вчителів, постійний контроль та опіка.

3. Дуже важливою є також *інтелектуальна готовність* дитини до школи. Володіння певною системою знань та умінь — ось найчастіша проблема, з якою стикаються більшість батьків. Тести і завдання, що публікують в літературі, зазвичай дозволяють оцінити саме цей бік розвитку дитини. Здатність вашого дошкolarика — сина або дочки з легкістю розв'язувати найрізноманітніші завдання лестить батьківському самолюбству. Звичайно, це непоганий показник, але розвиток — багатогранний процес, і якщо дитина чогось не знає, це зовсім не означає, що вона не придатна до навчання в школі. Такі діти можуть знати і вміти багато чогось іншого, про що і не здогадуються запитати дорослі. Тому орієнтація на тести не повинна затьмарювати особистості та індивідуальності майбутнього школяра. Більш того, надміру обізнана дитина може швидко втратити пізнавальний інтерес до школи.

4. Важливим критерієм готовності дитини до школи є бажання навчатися в ній. Причини тут можуть бути найрізноманітнішими: прагнення швидше стати дорослішим й зрівнятися в правах з іншими членами сім'ї, інтерес до всього нового, бажання знайти нових друзів і так далі. Незалежно від усіх цих причин *мотиваційна готовність* — важливий компонент готовності до навчання в школі. А отже, необхідно формувати і підтримувати в дитині це прагнення. Тому недоречними є скептичні

раціліки дорослих на адресу школи або прагнення залякати нею майбутніх першокласників.

Якщо ж інтерес до школи не з'являється у дошкolarика занадто довго, то привчити дітей добросовісно виконувати свої обов'язки — ще одне завдання сім'ї. Адже багато речей людина робить не тому, що страшенно хоче цього, а просто з необхідності, бо це входить до кола її щоденних обов'язків.

Зрештою, можна багато говорити про готовність, про те, що варто чи бажано було б зробити, але... Коли діти побачать себе гарно вбраними, з портфелями чи ранцями в руках, підтягнутими й урочистими, навіть трохи розгубленими на порозі свого будинку, коли вони посміхнуться вам, йдучи до школи, вважайте, що головна ознака готовності до школи вже є.

■ Чи існують психологічні протипоказання?

Доки дитина мала, тільки від бажання батьків залежить, чи віддадуть її вчитися в загальноосвітню школу. Бо ж дівчатка та хлоп'ята не мають права й змоги просто прийти до школи і заявити: «Візьміть мене — я хочу вчитися!».

Якщо дорослі не хочуть віддавати дитину до школи через національні, релігійні чи інші розбіжності або у зв'язку з гострими матеріальними проблемами, то стосовно них можуть бути вжиті лише заходи соціального впливу. Змусити ж батьків фізично або юридично ніхто не може.

.....Типові ситуації

Ми з дружиною хотіли б віддати дитину до школи з поглибленим вивченням іноземної мови. Але не впевнені,

чи сподобається їй це, а переводити зі школи до школи не дуже хочеться.

У Євгенка епілесія, пієлонефрит та сколіоз. Чи можна з таким діагнозом навчатися у звичайній школі? Можливо, краще займатися вдома індивідуально?

Я сама працювала в школі й знаю: якщо з дітьми не займатися вдома, то користі великої не буде. Зараз тимчасово не працюю й могла б допомагати дочці робити уроки. Чи можу я отримати довідку від психолога, що дівчинці протипоказане навчання в школі, як дають подібні висновки за медичними протипоказаннями для перебування в дитячому садку?

.....

До кінця дошкільного віку, або «періоду ігор», у переважної більшості дітей з'являється бажання поповнити свій багаж знань, навчаючись у школі. Прагнення до опанування різних видів умінь і навичок, розвитку компетентності в цей час є віковою нормою. Однак і надміру завищені вимоги до дитини з боку дорослих, і жорсткий контроль їхньої діяльності, і занижена система вимог, сюсюкання і потурання можуть призвести до затримки появи цих якостей, ба навіть формування протилежних, що проявлятимуться в пасивному ставленні до навчання і пізнання, соціальної інфантильності, тобто бажанні в усьому покладатися на інших.

Ці соціально небажані якості можуть заважати майбутньому школяреві швидко адаптуватися в нових для нього умовах шкільного навчання, призвести до різкого усікання системи навчальної мотивації, а в деяких випадках навіть стати причиною зниження успішності навчання. Однак не можна сказати, що вони є психологічними протипоказаннями до навчання в школі.

У випадках виявлення подібних особливостей (або наявності у дітей серйозних розладів здоров'я — гострих

або хронічних) мова може йти лише про зміну термінів початку навчання в школі: малюкам 5,5 років краще відкласти початок навчання в школі на рік, а дітям 5,5—6,5 років можна порадити спеціалізовані форми навчання. Але завжди це питання вирішується суто індивідуально, після досить ретельного вивчення дитини, а не тільки зі слів батьків або опікунів. Та все ж такі рішення залишаються за ними, як за людьми, котрі несуть повну відповідальність за 5—6-річного громадянина.

Інша річ — навчання в спеціалізованих навчальних закладах (спецшколах, ліцеях, гімназіях, балетних школах або музичних школах при консерваторіях і т. ін.). Щоб там займатися, дітям потрібно мати особливі здібності. І хоча ці здібності, безумовно, розвиваються під час навчання, проте вже на початковій стадії опанування предмету необхідно, щоб діти продемонстрували певний рівень майстерності, мали серйозні передумови для майбутнього успіху. Тому тут може здійснюватися відбір — бажання дитини або батьків переважно не є достатньою підставою для зарахування.

Для дітей з нормальним фізичним розвитком немає протипоказань для навчання у загальноосвітній школі.

Можуть існувати лише пріоритети та рекомендації.

Протипоказанням для навчання дитини в спеціалізованих навчальних закладах є інший вид обдарованості, що не відповідає профілю певної школи. Тому ті батьки, котрі розглядають вид навчального закладу як ознаку соціальної приналежності дитини і не рахуються з її індивідуально-психологічними особливостями, ризикують в майбутньому зіткнутися з низкою серйозних проблем.

■ Завдання для перевірки готовності дитини до школи

Способів визначення готовності дитини до школи є безліч. Відтак існує й незліченна кількість завдань,

які дорослі можуть запропонувати дітям для перевірки їхніх знань.

Приміром Р.В. Овчарова вважає, що дитина до школи готова, якщо вона «уміє планувати і контролювати свої дії, орієнтується на приховані властивості предметів, на закономірності навколишнього світу, прагне використовувати їх у своїх діях, вміє слухати іншу людину й виконувати логічні операції у формі словесних понять». І, навпаки, дошкolarик не готовий до систематичного навчання в школі, якщо він «не вміє планувати і контролювати своїх дій, слухати інших і виконувати логічні операції у формі понять, у нього мотивація до навчання низька»¹.

Крім того, самі батьки чи опікуни можуть оцінити рівень розвитку важливих для навчальної діяльності психофізичних функцій дитини, зокрема:

- ✓ фонематичний слух та артикуляція;
- ✓ дрібна моторика руки;
- ✓ просторова орієнтація, спритність, скоординованість рухів;
- ✓ уміння на основі зорового образу координувати рухи руки;
- ✓ об'єм уваги та об'єм сприйняття.

Завдання 1. Для перевірки фонематичного слуху можна запропонувати дитині прослухати різні слова, схожі за звучанням, і попросити її дати сигнал, коли вона помітить відмінність. Наприклад:

- сон, сон, сон, сон, **сом**, сон...
- трава, трава, **дрова**, трава, трава, трава...
- коза, коза, коза, коза, коза, **коса**.

Завдання 2. Для оцінки артикуляції дітям пропонують вимовити окремі слова, важкі для вимови (**артилерія, сонцеворот, шарудіти** і т. ін.), або скоромов-

ки і чистомовки. Завдання подібного типу дошкільники сприймають як гру, і можна навіть влаштувати змагання між ними. Починати краще з простих:

*Павло і Пилипко
Поливали липки.
Виросли липки
У Павла і Пилипка.*

*А гігусь Опанас
Нам купив ананас.
Тож приходьте до нас —
Почастуємо вас.*

*У долині жив угав.
Удавав, що він все знав.
Удавав, що все умів.
У траві хвостом вертів.*

*Мавпенятко мовить: «Мамо,
Масла, моркви, маку мало.
Миска, мамочко, мілка,
Мало містить молока».*

*Мурлико муркоче,
Морозива хоче.
Мурлико руденький,
Замерзнеш, дурненький.*

*Лиска лащить лисеня,
А лосина — лосеня.
Лев ласкаво лапою
Левеня поляпує.*

*Ось спритно шують вісім ос
Аж вісім ворків осам —*

¹ Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе. — М., 1998.

Пообіцяв тим осам хтось
Аж вісім ворків проса.

Гава гаву запитала:
— Ти на ганок не літала?
— Не літала я на ганок,
То й прогавила сніданок.

Росте липа біля Пилипа.

Кит кота по хвилях катав —
Кит у воді, кіт на киті.

Заболіло горло в горили —
Бо горила багато говорила.

Бурі бобри брід перебрели,
Забули бобри забрати торби.

Черепаха чаплю вечором
Пригощала чаєм з печивом.

Чи то лис, чи то лис,
Чи то кинь, чи то кінь,
Чи то кит, чи то кіт —
Звуки плутати не слід.

А завершувати більш складними скороговками, наприклад:

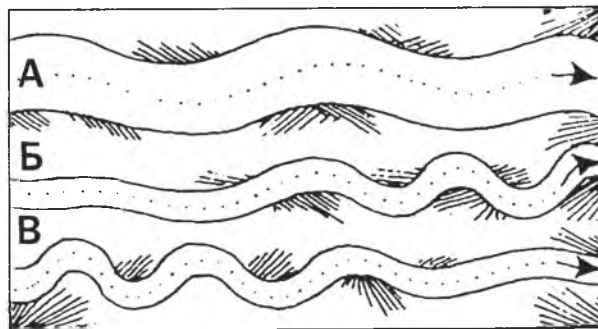
Наш садівник розсадивникувався.

Летіла лелека, заклекотіла до лелеченят.

Якщо у дитини є проблеми зі звукосприйняттям і звуковимовою, необхідно звернутися за допомогою до логопеда.

Завдання 3. Оцінити ступінь розвитку *грібної моторики* руки можна, запропонувавши дитині заштрихувати предмети з чітко окресленим контуром (коло, квадрат, трикутник, квітка і т. ін.) або погравши з нею в гру «Автогонки».

Зобразить на аркуші паперу кілька звивистих трас і запропонуйте пройти їх, не вірзаючись у «бар'єр».

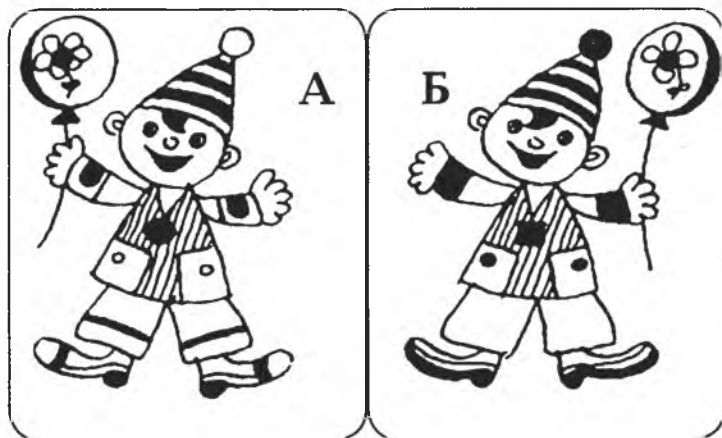

Непоганим тестом може слугувати і завдання на вистукування двома, трьома, п'ятьма пальчиками ритмічного малюнка (мелодії).

Завдання 4. Під час ранкової зарядки ви цілком можете оцінити *спритність* свого малюка — достатньо запропонувати йому вправу на увагу або ігрову естафету з перешкодами.

Дітям дуже корисно обводити складні геометричні візерунки, перемальовувати (копіювати) картинки, виконувати на папері в клітинку графічні диктанти. Наприклад: одна клітинка праворуч, дві клітинки догори, одна клітинка ліворуч, дві клітинки вниз, три клітинки праворуч, одна клітинка вниз, одна клітинка праворуч, одна клітинка догори, три клітинки праворуч і т. ін. Дитина повинна безпомилково виконувати команди «догори — вниз», «праворуч — ліворуч».

Завдання 5. У дитячих журналах часто друкуються завдання на знаходження відмінностей (5 або 10) між двома малюнками. Такі вправи дозволяють не тільки оцінити (за часом виконання завдання і його точності), наскільки уважний та кмітливий малюк, а й тренувати ці якості.

Дуже часто оцінка готовності дітей до школи здійснюється за допомогою спеціальних тестових завдань. Працюють з ними, як правило, фахівці, а в домашніх умовах найкраще зайнятися тренувальними вправами, які водночас дозволять дорослим скласти досить чітке уявлення про ступінь інтелектуальної готовності дітей.

Наводимо деякі з таких завдань, узяті з робіт Н.В. Неčasової, Т.М. Андріанова, А.В. Остроумова.

Завдання 1. Чи підходять до зображених предметів обидві назви?

Завдання 2. Поміркуйте й поясніть, чому так кажуть.

А Сігати на легкий хліб.

Гірше гіркої редьки.

Б Мати-й-мачуха Пігберезовик

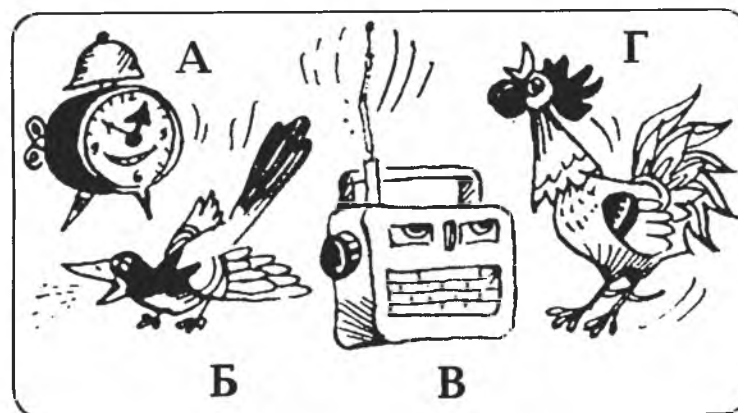
Незабудка Подорожник

В Поспішиш — людей насмішиш.

Праця годує, а лень — марнує.

Завдання 3. Знайдіть правильну відповідь, поясніть свій вибір.

Сторож не служить, а всіх рано будить.

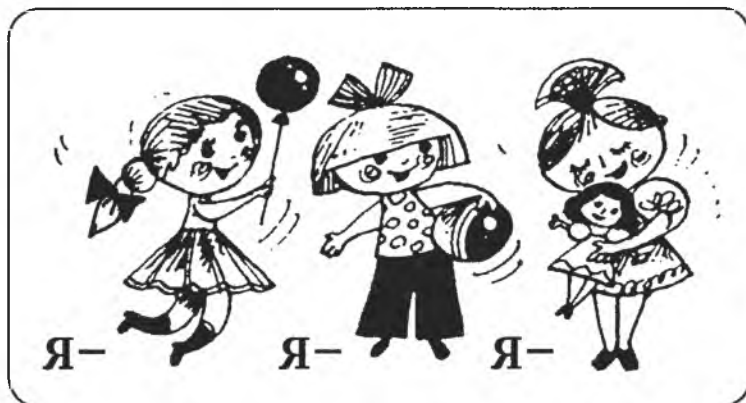

Завдання 4. Про кого так говорять?

Шляхетний	Добрий	Боягузливий
Пустотливий	Мудрий	Турботливий
Швидкий	Дорогий	Спокійний

Завдання 5. Дізнайтеся, як називаються дівчатка.

Нас кличуть Полінка, Даринка й Наталочка. У Даринки та Наталочки немає ляльок. У Наталочки й Полінки немає кульок.

Завдання 6. Що тут не так?

Сидів журавлик на сучку
І раптом закричав: «Ку-ку-рі-ку!».
До нього підкралася лисичка
І полетіла на хмаринку.

Завдання 7. Розгадайте шараду.

Ось візьміть одне слово —
з трьох буков лиш воно.
Ви на різнії початки
його знаєте давно.
Як почнете з букви *д* —
буде велетень гаїв;

як почнете з букви *ч* —
було в славних козаків;
як почнете з букви *з* —
то дай Бог, щоб не болів!
(О. Пчілка)

Роль завдань можуть виконувати загадки, ребуси, головоломки, ігри із сірниками тощо. Подібні заняття приносять дітям не тільки багато задоволення, а й чималу користь, а дорослі зможуть оцінити кмітливість, гнучкість розуму своїх дітей, їхні логічні здібності та словниковий запас.

і вчителів як учасників спільної навчальної діяльності, допомагають отримати задоволення від процесу учнівства.

Ще одним показником успішної адаптації є **активне спілкування з іншими учнями** — перш за все свого класу, а також і з паралельних класів. Добре, якщо ваша донька чи син мають тепер нових друзів і знайомих, зустрічаються або передзвонюються з ними в позаурочний час, обговорюють свої шкільні справи, діляться враженнями. Заради цього не гріх пробачити дитині півгодинну затримку зі школи. Адже цей час було витрачено на спілкування з однокласниками.

Дуже позитивним моментом також є **готовність учня попросити допомогу вчителя в школі або дорослого вдома**, якщо у нього виникають якісь труднощі, але при цьому залишається прагнення виконати отримане завдання самому. Це свідчить, що розвиток школяра йде в потрібному напрямку. При цьому діти мають право висловлювати свої міркування, сумніви. Таку поведінку треба трактувати не як дисциплінарні порушення, а лише як прояви творчого росту і розвитку юної особи.

Якщо ж дитина розчарувалася в школі, виконує домашні завдання лише «з-під палки», не включається в роботу класу на уроці й не реагує на зауваження педагога, то, швидше за все, це труднощі адаптаційного періоду (за умови, що дитина фізично здорова). У цьому випадку потрібно перерозподілити його обов'язки, більше або менше «навантажувати» учня, надавати йому більше свободи або помістити його в більш «жорсткі» умови вимогливості, контролю.

Але не будемо забувати про типологічні особливості дітей. Адже серед них є й такі, які до будь-яких нових умов звикають важко. Іноді процес адаптації може затягнутися навіть на весь перший рік навчання, при цьому ознаки успішної адаптації чергуватимуться з ознаками дезадаптування. Та за вмілої організації навчального процесу в школі й удома всі труднощі, врешті-решт, можна здолати.

Розділ 3

ПЕРШИЙ КЛАС

Школа — це роки й роки навчання, роботи над собою, пошуків та розчарувань, що ведуть до розвитку особистості. І все починається з першого класу. Тому від того, яким буде перший етап навчання, багато в чому залежить і подальше життя дитини в школі. Байдужість та інтерес, помилки та виправлення, бажання бути першим і бажання полегшити своє життя тут невіддільні одне від одного. Це справжня пора учнівства, коли діти з нашою допомогою приймають безліч відповідальних рішень: якими їм бути, задовольнятися тим, що вони вже мають, чи прагнути кращого, більш досконалого, що робити з колишніми інтересами і прихильностями, коли з'являються нові, кому вірити, а в кому сумніватися і таке інше... Питання ці важкі; щоб допомогти дітям, мало їх любити, треба відчувати всю гостроту їхніх проблем, зрозуміти, як багато для них вони означають:

- ✓ перша вчителька і нові друзі;
- ✓ перші оцінки та шкільні перерви;
- ✓ помилки і їхні виправлення тощо.

■ Перша вчителька

Перша вчителька нерідко стає об'єктом романтичних почуттів: захоплення, обожнювання, прагнення до наслідування. І не дивно, адже педагог організовує всі сторони життя й діяльності маленьких учнів. Він розповідає про правила поведінки в школі, на уроці та під час перерви, дає завдання додому, тим самим регламентуючи і домашнє життя дітей, пред'являє до школярів все нові й нові вимоги («Зверху — 3 клітинки, праворуч — 2, ліворуч — 5, між завданнями — 2, а між класною і домашньою роботами — 4», «Робити треба так, а не так»), і всі їх слід запам'ятати й чітко виконувати. Навіть те, у що будуть одягнені діти, визначає педагог. Тільки він знає, чи можна ходити в яскравій кофтині або светрі, чи можна приходити в клас без змінного взуття, чи потрібно перевдягатися, якщо того ж дня є урок фізкультури тощо. Діти одразу зауважують, що батьки теж підкоряються цим вимогам (пишуть пояснювальні записки, беззаперечно з'являються на батьківські збори, відраховують потрібну суму грошей, названу вчителем). З усього цього школярі роблять висновок, що головним «розпорядником» їхнього життя тепер стає педагог.

Ще один важливий фактор. Методика роботи в початковій школі, особливо в першому класі, багато в чому будується на зацікавленні, використанні елементів гри, фантазії. Підручники для першокласників — дуже яскраві, барвисті. І все це пов'язано з педагогом. Тому захоплення, любов, повага, прихильність, а не байдужість і зневага — нормальні, типові явища. Членам сім'ї важливо це розуміти і знати, що позитивне ставлення до педагога майже завжди переноситься і на ставлення до навчання, шкільної праці. Вплив цей може проявитися

не відразу, але в кінцевому підсумку в улюбленої вчительки буває набагато менше невстигаючих учнів, ніж у педагога, який не викликає жодних почуттів і переживань.

.....Типові ситуації.....

Дмитрик приходив додому і аж захлинаючись починав розповідати про свою вчительку: що вона сказала, як пробила, як пояснила. Якби сину було не сім, а п'ятнадцять, а б подумала, що він закохався. Зі слів вчительки я знаю, що кожного дня мій син приносить їй з дому що-небудь смачненьке. Ні, не подумайте, що мені шкода. Але це якісь ненормальні стосунки, і водночас я не бачу в Дмитрика великих успіхів у навчанні.

Ми дуже задоволені своєю першою вчителькою. Суворора, підтягнута, хоч і молода, але відразу видно, що дуже грамотна й уважна. Діти в неї не галасують. Завжди їх мишикує, відведе, всаговить, заспокоїть. Як там вже далі буде, не знаю, але вважаю, що з педагогом нам пощастило.

За півроку в нашому класі змінилося чотири педагоги. Одне звільнилася, друга тимчасово на підміні працювала, третя почала працювати, але її забрали на навчання, а четверта начебто відмовляється з нашим класом працювати. Що після цього можна вимагати від дітей? Не встигнуть до однієї звикнути, як уже приходять інші з новими вимогами, а це ж перший клас!

.....

Як правило, вже до кінця першого року, а іноді й першого півріччя «цуценяткове» захоплення у першокласників минає, воно перероджується в інтерес до справи, у допитливість і працьовитість. Тому не слід намагатися зняти з дитини «рожеві окуляри», відкрити їй очі на те,

що його улюблена Ольга Василівна або Наталя Миколаївна — звичайна жінка. Краще придушити в собі паростки ревності і порадити разом з дітьми, підтримати своїм батьківським авторитетом авторитет педагога і тим самим закласти фундамент майбутніх серйозних успіхів школярів у навчальній діяльності.

Однак далеко не кожній дитині щастить з першою вчителькою. Робота педагога — це вид професійної діяльності, державна служба, якщо хочете. Тому жоден клас не уникне ситуації, коли доводиться замінювати одного вчителя іншим. Частіше або рідше, на короткий або на більш тривалий час учні перших класів стикаються з необхідністю працювати під керівництвом іншої людини. І хоча частину навчального часу школярі тепер витрачають на адаптацію до інших вимог, на пристосування до індивідуальної манери роботи цієї нової людини, але, як писав відомий психолог Ю.М. Орлов, потрібно вміти «отримувати користь із страждання».

Дещо ускладнені умови адаптації до шкільного режиму життя, різні системи вимог містять цілий ряд позитивних психологічних моментів: першокласники заздалегідь у превентивному порядку привчаються працювати з різними педагогами, а отже, і пристосовуватися до вимог різних вчителів при переході до п'ятого класу їм буде значно легше. Далі школярі співвідносять стиль своєї роботи з особливостями стилю педагогічної діяльності кількох вчителів і, відповідно, рано дізнаються про свої сильні та слабкі сторони. Процес самосвідомості та самопізнання, котрий називають у психології рефлексією, — це найважливіший момент усякої навчальної роботи. Учні, які пройшли через це, раніше починають рефлексувати й оцінювати результати власної роботи та меншою мірою мають потребу в контролі та оцінці з боку дорослих. Вже до другого року навчання учні таких класів почувають себе спокійно, розкуто і впевнено в будь-яких ситуаціях. Так що, як кажуть, немає лиха без добра.

Чудово, якщо діти люблять своїх учителів, по-різному це виражаючи. Наші батьківські почуття і почуття дітей до нас при цьому не зменшаться, а лише набудуть нового забарвлення.

Якщо ж «перших» учительок виявилось багато, то не станемо нарікати на мінливості долі та недбальство шкільної адміністрації, а допоможемо юним учням отримати з цього факту корисні уроки.

■ Перші оцінки

Щоб людина прагнула поліпшити свої результати, її роботу повинні оцінити. Оцінка — це форма зворотного зв'язку. Вона містить інформацію про ставлення педагога до поведінки, старанності, ретельності та результативності роботи учнів. Тому очевидно, що висловити свою оцінку вчитель може по-різному: словом і жестом, позою та усмішкою, нагородою чи покаранням і, нарешті, символічно, у вигляді цифри.

У практиці шкільного навчання найчастіше застосовують бальні системи оцінок, хоча можуть бути й інші — у вигляді значків, символів, малюнків тощо.

.....Типові ситуації.....

Старшій гочці в першому класі майже рік оцінок не ставили, і щоденників у першому класі не було. На зборах кожну дитину характеризували, говорили, на що потрібно звернути увагу. А у молодшої — з першого дня ставлять оцінки. І якби ж то тільки за роботу в зошиті, а то ще й на обкладинку виносять на загальний огляд.

В першій чверті Степанко приходив зі школи дуже незадоволеним. Казав: «Я стараюсь, стараюсь, руку піднімаю, працюю на уроці, а оцінок нам Альбіна Петрівна нікому не ставить». Зате нещодавно приніс віграду чотири

оцінки — дві трійки, четвірку і п'ятірку. Був цим надзвичайно гордий і два дні всім вихвалявся.

У дитини в зошитах не оцінки, а малюнки якісь — то сонечко, то метелик, то кораблик. Такі ж малюночки і за роботу на уроках видають. Питаю в дочки, чи всім такі ставлять, чи, може, тільки найкращим, а вона нічого не знає та лиш збирає їх, як фантики.

.....

Оцінка не завжди матеріалізована. Емоції, наприклад, важко описати, а слово до паперу не пришпилиш. У першокласників наразі ще сильні соціальні мотиви навчання. Їм хочеться похвалитися перед іншими, продемонструвати членам сім'ї, близьким, сусідам та родичам свої перші успіхи та результати. Тому діти чекають матеріалізованої оцінки, і перш за все — у формі оцінки.

Важко припустити, що в наш час якась дитина, яка досягла шкільного віку, не знає, що означають слова «п'ятірка», «трійка», «двійка», який сенс вони мають в устах учня. Тому коли постає питання, чи ставити першокласникам оцінки, довід про несформованість у них еталонів оцінки навряд чи можна визнати вагомим.

Інша справа, що успіхи в навчальній діяльності можуть бути досягнуті не відразу, і, щоб не відбити у дітей бажання вчитися і працювати на уроках, їм не виставляють негативних оцінок, а лише відзначають їхні досягнення. Тут і стають в пригоді вчителям символічні оцінки. Хтось використовує кружечки, трикутники, квадрати, хтось прапорці, хтось малюнки чи кольорові наклейки або карточки. Вони дозволяють матеріалізувати ставлення вчителя до учня або його роботи. З допомогою цих нехитрих прийомів діти порівнюють себе з іншими або відстежують динаміку успішності своєї роботи (минулого тижня було чотири картки, а цього аж сім).

Але ми, дорослі, з нашим прагненням все внормувати, підганяти під загальноприйнятий стандарт не

завжди задоволені таким станом справ. Батькам невідмінно хочеться потримати в руках табель або щоденник з оцінками свого сина чи дочки. Однак оцінки, особливо негативні, є дуже сильним засобом впливу на психіку дитини. Ними можна легко відбити у дитини бажання вчитися. Тому в деяких навчальних закладах педагоги намагаються якомога довше обходитися без оцінок. Діти, присутні на уроках, безпосередньо сприймають оцінки педагогів, а батькам та іншим зацікавленим особам надають розгорнуті характеристики, рейтинги або результати тестування. Подібна форма роботи анітрохи не гірша від інших, а просто менш звична.

Педагог початкової школи має право сам визначати, коли настав час переходити до традиційної бальної системи оцінювання. В одних класах це відбувається раніше, в інших — трохи пізніше. Але до кінця першого року навчання вона зазвичай з'являється.

Першокласники завжди радіють гарним оцінкам, і для визначення їхнього емоційного стану зовсім не обов'язково зазирати у щоденник: уся їхня поведінка відображає радість чи смуток від того, що сталося на уроці. Недаремно в тієї ж Агнії Львівни Барто читаємо:

Я Сережины отметки узнаю без дневника.

*Если брат приходит с тройкой, раздаются
три звонка.*

Если вдруг у нас в квартире начинается трезвон,

Значит, пять или четыре получил сегодня он.

Если он приходит с двойкой, слышу я издалека,

Раздаются два коротких, нерешительных звонка...

Психологи надають величезного значення збереженню позитивного емоційного налаштування дітей на навчальну діяльність. Тому не важливо, яким чином буде виражена оцінка, головне, щоб вона мала стимулювальний вплив на школярів.

Перші оцінки обов'язково повинні бути гарними. Учитель завжди знайде можливість відзначити в кожному учні його найкращі якості: одні отримують оцінки за активну роботу на уроках, інші — за старанність, ще інші — за досягнуті результати. Тому і батьки повинні підтримати в дітях прагнення «заробляти» ці оцінки.

■ Шкільні друзі

Коли діти починають ходити до школи, їхня сфера соціальної взаємодії розширюється. Крім теперішніх знайомих у них з'являються нові друзі та приятелі. Як правило, це однокласники, нерідко — сусіди по парті. Поки що дитина не ризикує брати на себе ініціативу у встановленні контактів, тому ближче сходиться з тими, з ким може тихенько перекинутися слівцем на уроці, обмінятися поглядом, поділитися ірискою або печивом під час перерви. Вдало підібраний сусід по парті — це, можна сказати з великою вірогідністю, майбутній шкільний товариш.

Однак тісні дружні стосунки вимагають багато часу. Та й що це за подруга, якщо бачитися з нею доводиться тільки в школі, а базікати тільки на перерві. Тому першокласники, наразі ще не перевантажені позашкільними заняттями, прагнуть проводити один з одним увесь свій вільний час.

•••••Типові ситуації•••••

Дитині буквально ніколи вчитися. Не встигне зі школи прийти, як уже дзвінки у двір: «А Сергійка можна? А він піде гуляти?».

Я свою дочку вігразу попередила, щоб ніяких погруг. Уроки зробить, тоді будь ласка, можна і погуляти, і телевізор подивитися. Але тинятися просто так з ді-

вчатками — це ні до чого. Тепер до школи ходить, то треба більше про уроки думати, а не про гульки.

.....

Багато дітей, батьки яких вдень знаходяться на роботі, бувають вільні практично всю другу половину дня, а за уроки сідають лише з приходом дорослих. Весь цей час вони проводять, граючи зі своїми однолітками та однокласниками.

Цей вид спілкування юних учнів дуже важливий: авторитет у класі заробляється не тільки оцінками на уроках, не тільки схвальними відгуками педагогів, а й готовністю вступати у взаємодію з іншими дітьми з різних питань. Першокласники цінують заводіїв, дітей, які знають багато ігор, які вміють організувати забаву в короткі хвилини відпочинку. Але не менш цінують вони і тих, хто готовий прийти на допомогу своїм однокласникам, уважний не тільки до прохань учителів, а й друзів-школярів.

Не бороніть спілкуванню першокласників між собою. Саме зараз вони шукають та знаходять друзів і подруг, з якими будуть дружити всі шкільні роки.

Заприятелювати з однокласником з перших днів перебування в школі — велике щастя. Тому слід з увагою і розумінням ставитися до маленьких відвідувачів, настирливих телефонних дзвінків із, здавалося б, навіть незначних приводів. Це встановлюються і поступово міцніють дружні зв'язки наших дітей. Не слід думати, що вони стануть перешкодою для навчання. Лише в перші тижні, місяці юні учні потребують контролюючого, організуючого втручання дорослих, але дуже скоро вони самі навчаться регламентувати міру своєї участі в спільній позаурочній діяльності з однокласниками (насамперед іграх і прогулянках). Одні знаходять можливим приділяти їм по кілька годин щодня, інші обмежуються часом, витраченим на спілкування дорогою до школи і назад. Але завжди першокласники водночас із навчальними завданнями

розв'язують завдання вибору серед однокласників того «близького кола», який стане для них опорою на багато і багато років їхнього подальшого життя.

Поки що друг ділиться гумкою, олівцем чи пластиліном, підкаже, що задано на завтра, нагадає, о котрій потрібно зібратися. Але дуже скоро до вашої дитини будуть звертатися і з більш важливих приводів, а подорослішавши, друзі стануть повіреними сердечних таємниць, наставниками у вирішенні важливих життєвих проблем. Тому мудрі батьки з перших днів схвально ставляться до прагнення своїх дітей мати в класі вірних друзів і подруг.

Про помилки та як їх виправити

Поки дитина мала і тільки вчиться правильно писати та рахувати, помилки неминучі навіть у найбільш акуратних і посидючих школярів. Не дарма ж кажуть, що не помиляється лише той, хто нічого не робить. Тому вимоги педагогів непохитні: помилку, яку помітила дитина, потрібно акуратно виправити (закреслити олівцем неправильно написане слово, помилкову дію або неправильну відповідь і над нею надписати правильну). Якщо дитина не зуміла знайти помилку самостійно і її не виправив педагог, то виконання домашнього завдання повинно починатися з роботи над помилками.

..... Типові ситуації

Мар'янка пише в зошитах неакуратно. Постійно робить якісь помарки та виправлення. Домашню роботу примушуємо по два-три рази переписувати. Покричить, поплаче, але зробить, як треба. Але і в класних роботах те саме, а переробляти їх вона навідріз відмовляється.

З Володею втомилася сперечатися. Пропоную йому стерти або замазати коригувальним олівцем помилки, а

він тільки перекреслює. Каже, що їх так учителька в школі вчить. У зошитах бруд! На мій погляд, краще було б замалювати тихесенько або підправити. Пропоную робити спочатку на чернетці — знову не погоджується!

Однак багатьом батькам здається, що виправлення створюють в зошитах бруд. Тому майже в кожному класі є діти, які за наполяганням дорослих неодноразово переписують свої роботи з математики або письма. При цьому за можливості з зошита вилучається аркуш з помилками, а робота переписується начисто. Єдина мета цього — отримання дитиною більш високої оцінки, адже всі недоліки в роботі виявляються прихованими. Такі дорослі забувають, що навчальна діяльність їхніх дітей відбувається під керівництвом педагогів, які, якщо не будуть мати об'єктивного уявлення про процес навчання, не зможуть правильно керувати ним. Заради хвилинної вигоди ці батьки жертвують такими серйозними речами, як успішність навчання, яка виражається не в оцінках, а в темпі й напрямку психічного розвитку школярів.

Останніми роками в практику навчання першокласників дедалі більше впроваджуються готові робочі зошити і прописи. Переписування завдань у них в принципі виключено. Учні повинні з першого дня привчатися відразу працювати максимально зібрано. Перші дні (тижні) в них пишуть олівцем, але дуже швидко починають писати ручкою. Саме робочий зошит дає найбільш повне і точне уявлення про якість розвитку навиків лічби, письма та про ті недоліки, які при цьому виявляються.

Виправлення в робочих зошитах, пошук помилок і робота над ними — неминуча і важлива складова навчального процесу.

Ще один спосіб знизити ймовірність помилок в зошиті, до якого вдаються батьки, — це виконання отриманих завдань на чернетці. Особливо популярний такий прийом

при виконанні завдань із математики. При цьому кількість помилок, безумовно, зменшується, адже чернетку перевіряє хтось із дорослих і тільки після цього дає «миловистий» дозвіл переписувати розв'язок начисто. Але цей методичний прийом має і ряд психологічних недоліків. Перш за все, першокласники мимоволі засвоюють установку, що працювати можна і потрібно по-різному: для себе можна абияк, а напоказ слід постаратися. Далі першокласники, звикнувши до чернеток, втрачають впевненість у собі, вони все більше починають сподіватися на допомогу збоку і все менше — на свої знання.

Таким чином, виправлення, роботи над помилками потрібні, перш за все, самим учням. У самопроверюванні результатів власної роботи багатоманітне в чому і полягає сенс навчання. Тому не будемо жертвувати ним на догоду ілюзії, що успіхи дитини очевидні й повинні бути підкріплені високою позитивною оцінкою.

■ Кілька слів про техніку читання

Багато дітей починають читати ще до школи. Цьому сприяє і безліч «азбучних ігор», і надмір книжок, за якими малюки можуть ознайомитися з літерами й отримати початкові навички читання. Однак читання — це не самоціль. Навчання грамоти відкриває перед дитиною унікальні можливості отримання інформації, котра її цікавить, розширення свого кругозору без посередництва дорослих. Діти, які вміють читати, ставлять питання не татові, мамі, дядькові або тітці, а самим собі. Вони вчать-ся отримувати задоволення від самостійного отримання теоретичних знань.

..... Типові ситуації

Мені не дуже зрозуміло, чому таке велике значення приділяється техніці читання. Діти тільки-тільки

почали вчитися. Не встигли літери пройти, а вже якісь норми!

Вікторія вологіє чудовою технікою читання. Дочка легко і вільно читає будь-який текст, навіть газети з незрозумілими термінами, а ось сказати, що вона так само легко запам'ятовує прочитане, не може.

Однак давайте поговоримо не про користь читання як такої, а про техніку читання. Технічність передбачає легкість, швидкість, безпомилковість виконання. Вимагати всього цього від першокласників, котрі нещодавно приступили до освоєння книжкової премудрості, не можна. Школярі, які намагаються читати якомога швидше, часто не встигають осмислити прочитане, роблять це, не думаючи, не розуміючи, про що йде мова.

Навіть коли одна людина просто слухає іншу, розуміння є складним багатоступінчастим процесом. Потрібно розпізнати звуки мови, розчленувати їх на смислові одиниці, кожній з них підібрати відповідне значення, співвіднести з тим, що було сказано раніше, з інтонаціями, з якими була виголошена та чи інша фраза.

Читання письмових текстів — ще більш складний процес. Графічні зображення (літери, розділові знаки) — це символи, за якими слід шукати значення і сенс. Звуки не завжди відповідають літерам, розділові знаки впливають на інтонацію, емоційне забарвлення тексту. Прочитати, співвіднести з граматичними нормами і правилами, зрозуміти, запам'ятати — аж ніяк не однопорядкові завдання, і виконувати їх одночасно школярю-початківцю досить важко.

На початковій стадії навчання першокласників техніка читання — не самоціль, дуже важливо, щоб вони навчилися читати, отримуючи від читання задоволення і потрібну цікаву інформацію.

Перевірку техніки читання в учнів перших класів навряд чи можна визнати психологічно доцільною; техніка — показник майстерності, і вимагати її від початківців не можна. Юні школярі повинні навчитися читати, отримувати від читання задоволення і потрібну цікаву інформацію. Вже у другому півріччі першокласникам потрібно буде вміти осмислювати прочитане, запам'ятовувати і переказувати зміст окремих параграфів. Це можливо, якщо дитина читає вдумливо, намагається зрозуміти й переосмислити матеріал.

Однак не слід заперечувати, що діти, які вміють читати швидко та володіють досить досконалою технікою читання, мають ряд переваг. Вони менше часу витрачають на прочитання заданих уривків і тому можуть в цілому швидше впоратися з домашніми завданнями, вони не так сильно втомлюються від читання і частіше вибирають це заняття як засіб заповнення свого дозвілля.

Тому націлювати першокласників на удосконалення техніки читання, звичайно, потрібно, але розглядати це як найважливіше і пріоритетне завдання не можна. Тим більше не варто дорікати дітям, які поки що не досягли успіху в цьому напрямку. Мабуть, більш актуальними для них є інші завдання, і, як тільки учні будуть здатні поєднувати їх, з'явиться помітний стрибок і в показниках техніки читання. А перевантаження, перш за все психологічні, можуть призвести лише до того, що ми власноруч відвернемо дітей від читання, і вони зроблять свій вибір на користь набагато легших способів отримання інформації, наприклад перегляду телепередач.

■ Що важливіше в школі — урок чи перерва?

Школу без перерв уявити неможливо. Навіть дуже старанні учні радіють їм не менше, ніж улюбленим ласощам чи приходу гостей. Урок і перерва — це два різні типи організації спільної діяльності вчите-

лів та учнів. Не треба думати, що під час перерви діти лише відпочивають від розумової праці, а шум і гамір під час перерв — це неминуче зло і позбутися його неможливо.

.....Типова ситуація

Бабусі, мамі приводять дітей до школи, і я щоразу чую те саме: «Іди, вчися добре!», «Біжи, вчися трохи краще!». Але ж школа — це не тільки уроки, і діти тут не лише вчаться, а й граються, спілкуються, відпочивають, їдять, зрештою!

.....

Уроки — це форма відпрацювання навчальних навичок (інтелектуальних, комунікативних, соціальних), активного засвоєння теоретичних знань. Це, безумовно, дуже важливо. Але першокласники відчують себе на уроках психологічно не дуже комфортно, навіть якщо їм цікаво те, що там відбувається. Школярі позбавлені ініціативи, свою активність вони виражають лише у відповідях на запитання. Але вчителю, який працює з класом, тобто з 15–30 учнями водночас, далеко не завжди вдається підняти і послухати кожного. Вигуки з місць та інші форми залучення уваги до власної персони (трясти піднятою рукою, вставати зі стільця, багаторазово повторювати ім'я вчительки) не схвалюються педагогами. Тому частина діточок відчуває розчарування від удаваної неувagi до них особисто.

Навіть діти з досить високим рівнем інтелектуальної готовності, котрі відчують себе більш впевнено спочатку, з часом можуть втратити інтерес до того, що відбувається, і знизити свою навчальну активність.

Урок — це ще й час, коли першокласники вислуховують оцінки на свою адресу. Почути про себе щось хороше — приємно, а погане — не дуже. А раз так, емоцій-

ний дискомфорт може гальмувати процес психічного розвитку цієї частини дітей.

Урок інформаційно насичує першокласників. Перерва дає час для переробки отриманої інформації тепер вже на рівні підсвідомості й переходу до іншого виду активності. Тут школярі втягуються в міжособистісну взаємодію одне з одним: граються, сперечаються, обмінюються враженнями, зав'язують нові контакти, здійснюють своєрідні соціальні проби — перевіряють правильність своїх суджень про однокласників, діють відповідно до почуття симпатії, довіри та зацікавленості, демонструють власні якості, незатребувані під час навчальної діяльності.

Перерва між уроками, події, які на ній відбуваються, для молодших школярів важливі не менше, ніж уроки.

Дозованість навчання, його поділ на уроки та перерви дозволяє і дещо згладити типологічні відмінності дітей. Ті школярі, що володіють меншою пластичністю і психічною гнучкістю, використовують початок перерви для завершення робіт, що виконуються на уроці. Таким чином до наступного етапу роботи вони підходять з таким же ступенем готовності, що й інші, більш швидкі та пластичні учні.

Зрештою, перерва — це можливість нехай ненадовго повернутися до звичних видів ігрової діяльності. Не будемо забувати, що всього лише кілька тижнів чи місяців тому вони були основними в житті майбутніх першокласників, і цілковита відмова від них станеться ще не дуже швидко.

Тому не будемо дивуватися, якщо подіям, що сталися під час перерви, буде приділено не менше місця в оповідах наших дітей, ніж подіям на уроці, а дзвінок на перерву стане викликати в рядах першокласників радісне пожвавлення. І на уроках, і під час перерв між ними процес розвитку учнів триває, і ще не доведено, де він відбувається більш інтенсивно.

«Нас свого часу вчили не так!»

Звісно, методика викладання не стоїть на одному місці. Щороку з'являються нові підручники, підготовлені різними авторськими колективами, що містять різні типи тренувальних вправ, навчальних завдань. Навіть логіка засвоєння навчального матеріалу в них може відрізнятися, відповідати різним педагогічним доктринам. Тому батьки, бабусі та дідусі можуть опинитися в скрутному становищі, оскільки їх самих, їхніх старших дітей вчили не так, як теперішніх першокласників. Навіть однолітки, діти, що навчаються в різних школах, не обов'язково вчаться за однаковою програмою.

.....Типові ситуації

Переглядаючи сучасні підручники, я з упевненістю можу сказати, що нас свого часу вчили не так.

У мене троє дітей, двоє онуків. Тепер ось найменшенька пішла до першого класу. Із сином ввечері частенько дискусії розпочинаємо. Він говорить: «Облиш гитину в спокої, нехай робить, як їх вчать». А Настуня плаче і просить: «Бабусю, я не розібралася, допоможи!». Я пояснюю, як простіше, але хтозна, може, ї справді їх тепер вчать по-іншому?

.....

І сучасні діти, і їхні батьки починають звикати до того, що в різних школах методики викладання можуть відрізнятися. І шкільна програма відрізняється від тієї, за якою навчалися мами і тати, а тим більше — бабусі й дідусі. Інша річ — когнітивний дисонанс, коли раніше отримана інформація суперечить новій і заважає її засвоєнню. Він з'являється щоразу, коли дитина звертається за допомогою до дорослих, і ті намагаються їй

допомогти, використовуючи засвоєні раніше методичні прийоми. Першими при цьому починають протестувати діти. Але батьківський авторитет не дозволяє дорослим визнати власну неправоту, і вони посилюють «натиск». Відповідно до цього посилюється й опір школярів. Сльози, крики, істерики — такий закономірний результат цього протистояння.

Щоб уникнути подібних ситуацій, багато педагогів, котрі працюють з першокласниками за новітніми або авторськими програмами, проводять з батьками своєрідний «методичний лікнеп». Вони організовують заняття для дорослих, де інформують, чого і як будуть навчатися їхні діти наступного тижня. Таке витрачання часу дозволяє дорослим членам сім'ї уникнути неприємних моментів у спілкуванні з юними школярами та надати їм грамотну допомогу в разі необхідності.

Допомагаючи молодшим школярам виконувати домашнє завдання, враховуйте, будь ласка, що його оформлення та подання матеріалу повинні бути виконані відповідно до вимог учителя.

Ще один прийом може полегшити подолання дорослими когнітивного дисонансу — достатньо детально ознайомитися зі змістом підручника для першокласників, адже саме наша «необґрунтована» самовпевненість заважає плідній співпраці з дітьми молодшого шкільного віку. Амбіції на кшталт «Та вже якось задачу для першого класу розв'яжу» або «Давай сюди, я покажу тобі, як треба» заважають нам прислухатися до власних дітей, зрозуміти, що вони переживають, чи будуть виконані домашні завдання відповідати вимогам педагога.

Щоб наші діти могли розвиватися в потрібному напрямі й у тому темпі, який відповідає їхнім індивідуальним можливостям, потрібно раз і назавжди викинути з ужитку фразу «Нас свого часу вчили не так!» і замінити її іншою: «Давай ще раз разом подивимося і спробуємо розібратися, що потрібно зробити. У тебе обов'язково

вийде, адже щось подібне ви вже робили в класі!». І незабаром, вже через рік чи півтора, маленькі учні зможуть самі впоратися з навчальними завданнями і більш складними шкільними проблемами.

➡ **Завдання на корекцію ознак недостатньої готовності**

ДИТИНИ ДО ШКОЛИ

У розділі 1 увазі читачів були запропоновані найпростіші ігри та завдання, за допомогою яких дорослі можуть визначити ступінь готовності дитини до навчання в школі. Ними можна зайнятися просто на дозвіллі або використовувати як допоміжні засоби, що знизять природну тривогу і занепокоєність молодих батьків на порозі нового шкільного життя дитини.

Інша справа, якщо ваші власні спостереження і висновки фахівців (педагогів, психологів) призводять до невтішного висновку — неуспіх дитини в школі, труднощі адаптації до неї визначаються несформованістю найважливіших елементів готовності до шкільного навчання.

Ознаки недостатньої готовності дитини до навчання в школі:

- ✓ стійке небажання вчитися, відраза до будь-яких видів навчальної роботи;
- ✓ невміння взаємодіяти з педагогом, правильно реагувати на ситуацію навчання в школі;
- ✓ невміння організовувати свою роботу самостійно, потреба в постійному контролі з боку педагога або дорослого;
- ✓ погано розвинена мова, недовомовність, бідний словниковий запас, нерозвинений фонематичний слух, порушена звуковимова;
- ✓ слабка просторова орієнтація і зорово-моторна координація;

- ✓ недостатня сформованість інтелектуальних умінь і здібностей (запам'ятовувати, відтворювати, виділяти головне, класифікувати, порівнювати, робити узагальнення і висновки тощо);
- ✓ невміння планувати свою роботу згідно з метою, здійснювати контроль отриманого результату;
- ✓ слабка довільність;
- ✓ низька популярність серед однокласників;
- ✓ страх публічних виступів, включаючи відповіді біля дошки перед усім класом, страх бути осміяним, негативно оціненим;
- ✓ байдужість до успіхів і невдач у навчанні.

Чим більша кількість перелічених ознак присутня в поведінці школяра, тим менше сформована його готовність до навчання в школі.

Дитина вчиться з моменту свого народження, а не тільки в школі. Шкільне навчання — особливий вид її соціальної активності. Він нав'язується дитині суспільством. Успіх у ній гарантує авторитет і визнання як з боку однолітків, так і з боку шанованих дорослих в особі педагогів, батьків.

Щоб змінити становище в кращий бік у структурі освітньої установи, тобто безпосередньо в стінах школи, силами педагогів та інших фахівців — психологів, логопедів, дефектологів, медиків — повинна проводитися корекційна робота. Її ефективність значно підвищиться, якщо в сім'ї дитина отримає емоційну підтримку та допомогу.

Далі наведено приклади вправ, які дитина може робити вдома як самостійно, так і разом з дорослими членами сім'ї. Їхнє виконання дозволить швидше скорегувати, в нормувати характеристики поведінки й діяльності школяра, домогтися успіху в навчанні.

ВПРАВИ НА РОЗВИТОК ДРІБНОЇ МОТОРИКИ

Завдання 1. Запропонуйте дитині намалювати в зошиті кілька косих ліній, чергуючи рухи до себе і від себе. Наприклад, дві довгі, дві короткі або одна довга, три короткі.

Завдання 2. Дорослий малює кілька замкнутих або спіралеподібних ліній, а потім пропонує дитині повторити його дії, але доповнюючи при цьому малюнок необхідними елементами, так, щоб вийшло впізнаване зображення, наприклад *клубок ниток, квітка троянди, будиночок, равлик* і т. ін.

Завдання 3. Дитині пропонується намалювати в зошиті кілька коротких спіралеподібних ліній, витягнутих по горизонталі, вертикалі або похило, а потім придумати елементами яких зображень вони могли б слугувати, а при бажанні й домалювати їх. Наприклад, *похила спіраль — це дим, що йде з труби будинку*.

Завдання 4. Корисними для розвитку дрібної моторики будуть вправи, виконані з фігурною лінійкою. Можна попросити дитину обвести по лінійці декілька елементів, так, щоб вийшло зображення якогось об'єкта (*будиночка, паровозика, вантажівки*).

Завдання 5. Малювання по опорних точках — це ще один вид вправи, що сприяє розвитку дрібної моторики: дорослий наносить на аркуш паперу контурне точкове зображення якихось досить складних об'єктів, наприклад *жирфа або слона, ялинки, кошика з фруктами* і т. ін. Дитина повинна з'єднати опорні точки таким чином, щоб вийшов чіткий контур задуманого об'єкта. Для ускладнення цього виду роботи можна запропонувати школяреві замалювати контурне зображення, використовуючи конкретний вид штрихування і працюючи так, щоб не виходити за краї зображення.

Завдання 6. Ефективною вправою є домальовування симетричного зображення. Дорослий виконує частину

зображення (тільки праву або ліву, верхню чи нижню) і просить дитину завершити малюнок, уявивши собі, що це був зігнутий навпіл аркуш, або зобразивши вісь симетрії і дзеркально відобразивши відсутню частину малюнка.

ВПРАВИ НА ЗНЯТТЯ ЕМОЦІЙНОЇ НАПРУГИ ТА ПОДОЛАННЯ СТРАХІВ

Завдання 1. Дорослий заздалегідь заготовлює парні зображення різних предметів і людей. Потім пропонує дитині по-різному розфарбувати ці малюнки, щоб вони правильно відображали почуття і настрій людей. Наприклад, розфарбувати два малюнки із зображенням яблук так, щоб на одному були молодильні яблука, від яких людина отримує молодість, силу і здоров'я, а на іншому — яблука, отруєні злою чаклункою, від яких герой поринає в сон, схожий на смерть. Або по-різному розфарбувати зображення двох будинків: в одному живе весела працелюбна сім'я, а в іншому — жадібні та задрісні люди.

Завдання 2. Запропонуйте дитині малювати пальцями. Для цього необхідно папір достатньо великого формату (наприклад, шматок паперових шпалер або старий плакат), м'яка фарба типу гуаші та дві-три формочки або блюдечка, в яких можна змішувати фарби. Малювати можна одним або декількома пальцями, однією рукою або відразу двома. Зображати можна все, що захочеться, не думаючи про те, наскільки правильним є зображення. Цей вид роботи дитина зазвичай виконує сама. Дорослий може долучитися до спільної роботи, намагаючись не домінувати, а лише копіювати дії дитини.

Завдання 3. Малювання із заплющеними очима сприяє зняттю страхів і розвитку уяви. Для цієї вправи потрібно підібрати декілька музичних творів, різних за характером. Покладіть перед дитиною аркуш паперу,

дайте в руки олівець чи фломастер і попросіть, не дивлячись на папір, із заплющеними очима намалювати лінії або фігури, що відображають характер музики, її настрій. Розгляньте отримані зображення разом з дитиною й обговоріть їхні відмінності.

Завдання 4. Вправа на розпізнавання і конструювання емоцій передбачає наявність непрозорого екрану (наприклад, лист картону) з вирізаним отвором і набору кольорових карток, які можна підносити до «вікна». Картки можуть бути виготовлені просто з паперу, а можна взяти кілька фантиків або шматочків прозорої кольорової плівки (в останньому випадку кольори можна змішувати, накладаючи їх один на одного). При виконанні вправи дорослий просить дитину підібрати картку такого кольору, щоб той, хто дивитиметься у «вікно», вгадав, що за настрої виражає цей колір: здивування чи радість, смуток чи втому, лють чи співчуття тощо. Дорослий і дитина можуть мінятися ролями — один показує колір, а інший вгадує настрій, або один називає емоцію, а інший конструє під неї відповідну кольорну гаму, підбираючи картку з потрібним кольором.

Завдання 5. Попросіть дитину уявити ситуацію, в якій вона б відчувала себе спокійно і впевнено. Нехай школяр опише її максимально детально. Потім запропонуйте йому подумки перенестися в ситуацію, яка викликає у нього неприємні почуття та спогади (страх, злість тощо). Додайте до образу другої ситуації деталі опису першої, змінюючи пору року, погодні умови, склад учасників і так далі, так, щоб вона стала нагадувати першу. Запитайте дитину, що змінилося в її почуттях і настрої.

Завдання 6. Поговоріть з дитиною про те, за якими ознаками вона дізнається про почуття і настрої людей. Наприклад, як дізнатися, що ця людина злиться, а інша, навпаки, радіє, або що одному нудно, а іншому цікаво.

ВПРАВИ НА РОЗВИТОК УВАГИ І ДОВІЛЬНОСТІ ПОВЕДІНКИ

Завдання 1. Розвивайте **спостережливість** вправою на опис добре відомої ситуації або об'єкта. Наприклад, попросіть дитину описати вид за вікном, при цьому закривши його шторами, а після опису відкрийте та проаналізуйте разом з дитиною, які елементи вона пропустила у своїй оповіді. Або попросіть дитину відвернутися, поміняйте якусь деталь у своєму зовнішньому вигляді (зачешіть волосся на інший бік, розстебніть або застебніть один-два гудзики, зніміть або додайте якусь прикрасу), і нехай вона визначить, що ж змінилося.

Завдання 2. Накресліть на аркуші паперу поле на дев'ять клітинок, як для гри в «Хрестики-нулики». Запропонуйте дитині зіграти з вами в гру з «дресированою» мухою. Ця муха виконує будь-які команди і рухається в потрібному напрямку всередині ігрового поля. Початкове положення мухи — центральна клітинка ігрового поля. Муха може рухатися вгору, вниз, ліворуч і праворуч, кожного разу переміщаючись на одну клітинку. Попросіть дитину заплющити очі або відвернутися. Вона повинна подавати команди, а ви рухатимете «дресировану» муху. Гра триває доти, доки муха не вийде за межі поля. Гравець повинен утримати її якомога довше в межах ігрового поля.

Другий варіант гри: потрібно назвати клітинку, де зупинилась муха після кількох ходів, подумки уявляючи траєкторію її руху полем.

Завдання 3. Попросіть дитину зосередитися на чомусь, що зазвичай не привертає її увагу: частоті й ритмі дихання, роботі м'язів під час виконання будь-яких фізичних вправ (нахилів, присідань, згинання та розгинання кінцівок), а потім описати результати своїх спостережень.

Завдання 4. Запропонуйте дитині якусь монотонну роботу (підрахунок кількості лицьових та виворітних петель під час плетіння, перебирання круп, малювання рисок на папері протягом 5 — 10 хвилин), а потім внесіть у ту ж роботу елемент змагання або азарту (хто більше знайде чорних і зіпсованих зернят у гречаній крупі, або після кожної 50-ї палички можна отримати призовий льодяник або фішку). Запитайте дитину, що і чому змінилося в її роботі.

Завдання 5. Візьміть дві однакові рекламні газети і влаштуйте змагання, наприклад, домовтеся закреслити в усіх рекламних оголошеннях одну з літер (к, л, м, у, е або будь-яку іншу), а потім порівняйте результати своєї роботи. Перемагає той, хто зробив менше пропусків і виконав більший обсяг роботи за відведений час.

Завдання 6. Після того як дитина вивчить усі літери, з нею можна зіграти в гру «Навпаки». Виберіть будь-яке слово, наприклад «балда», і попросіть дитину назвати послідовність літер, з яких складається це слово, тільки навпаки, тобто «а-д-л-а-б». Почати можна з трибуквених слів і поступово збільшувати їхню «довжину».

ВПРАВИ НА РОЗВИТОК ПАМ'ЯТІ

Завдання 1. Вправа «Абракадабра» сприяє розвитку **довільної пам'яті**. Складіть з декількох складів безглузду фразу і попросіть дитину повторити її без спотворення. Посилити ігрову мотивацію можна за допомогою будь-яких ігрових атрибутів. Наприклад, ця фраза — пароль, за допомогою якого розвідники пізнають один одного, або це шифроване послання.

Завдання 2. Для розвитку **зорової пам'яті** можна використовувати вправу індійських йогів. Покладіть на тарілку або тацю кілька дрібних предметів — гудзики, скріпки, шпильки, фішки, кульки і т. ін., так, щоб їхню кількість можна було легко змінити. Запропонуйте дитині запам'ятати кількість і склад предметів на таці. По-

тім попросіть її відвернутися, а ви тим часом приберіть або додайте щось до наявного набору, накривши тацю хустинкою. Після цього дитина може обернутися, зняти хустинку і вгадати, що ж змінилося. У тренуванні зорової пам'яті можна дійти до кількох десятків предметів або поступово скорочувати час на запам'ятовування початкового набору, довівши його до двох-трьох секунд.

Завдання 3. Важливим елементом шкільного навчання є **моторна пам'ять**, тобто здатність запам'ятовувати й відтворювати послідовність рухів. Для її розвитку можна запропонувати дитині вправу «Дзеркало». Дорослий здійснює послідовно якісь рухи, а дитина «дзеркало» повторює їх. Рухи можуть бути будь-які — танцювальні, спортивні, ритмічні, пальцеві або навіть мімічні. Чим більш дрібними є рухи, тим більше користі від вправи.

Завдання 4. Іншим важливим компонентом пам'яті є **образна пам'ять**. Це і окремий вид пам'яті, і прийом, що підвищує ефективність запам'ятовування та відтворення. Для розвитку образної пам'яті можна використовувати вправу «Піктограма» (піктограма — спрощений схематичний малюнок, що символізує об'єкт, явище, процес або цілу ситуацію). Дорослий пропонує дитині запам'ятати список слів або подій, причому кожне з них він може зобразити у вигляді піктограми. Потім, дивлячись на свої малюнки, дитина повинна пригадати все, що їй пропонувалося.

Завдання 5. Запропонуйте дитині гру «Ключ і шифр». Необхідно якнайшвидше розшифрувати слово. Наприклад: *и — 1, л — 2, м — 3, н — 4, о — 5. Тоді цифровий код «21354» означає слово «лимон».*

Завдання 6. Деякі діти витрачають занадто багато часу на запам'ятовування наочної інформації (цифр, слів). При списуванні матеріалу з дошки або підручника вони можуть робити помилки, а для зменшення їхньої вірогідності змушені багато разів дивитися на одне і те ж. Допомогти їм можна, запропонувавши гру «Асоціа-

ції». Попросіть дитину назвати асоціацію на числа від 1 до 9. Наприклад, *1 — шпала, 6 — замочок, 9 — квітка* і т. ін. Потім ускладніть завдання, пропонуючи аналогічну вправу з двозначними і тризначними цифрами (*11 — барабанні палички, 32 — зуби* і т. ін.). Якщо повторити це завдання з набором буквених символів, воно буде сприяти збільшенню обсягу пам'яті та швидкості запам'ятовування. Важливо лише ввести символіку для змагання — секундомір, таблицю підрахунку балів. Схожі ігри можуть стати щовечірньою розвагою для всіх членів сім'ї, включаючи й дитину.

ВПРАВИ НА РОЗВИТОК МИСЛЕННЯ

Завдання 1. Цікавою і корисною розвагою для першокласника стане гра «Відгадай». Дорослий загадує слово, що означає предмет, тварину, природне явище і т. ін. Дитина повинна, поставивши мінімальну кількість запитань, вгадати задумане. Наприклад: *Це живе чи неживе? Воно велике чи маленьке? Їстівне чи неїстівне? Де живе? Це є у мене?*

Завдання 2. Запропонуйте дитині назвати слова, протилежні за змістом. Наприклад: *хоробрий — боягузливий, шорсткий — гладкий, стояти — бігти (йти, рухатися), бігняк — багач, дивитися — замружуватися (заплющувати очі, відвертатися).*

Завдання 3. Багато дітей досить легко встановлюють відмінності, але мають труднощі при визначенні схожості. Спробуйте виконати з дитиною вправу на одночасне встановлення **схожості** та **відмінності**. Попросіть порівняти ялинку та берізку, кішку та рись, волошку та кульбабу, трамвай та пароплав тощо. Нехай вона по чергово називає, що у них спільного та різного. Можна просто назвати по 3–5 ознак схожості та відмінності.

Завдання 4. Гра «Четвертий зайвий» сприяє розвитку вміння **аналізувати** та **узагальнювати**. Запропонуйте дитині вилучити зі списку те, що вона вважає

зайвим, і пояснити, чому так думає. Почати можна з простого:

- *стіл, шапка, стілець, шафа;*
- *огірок, буряк, костюм, морква;*
- *кінь, вівця, корова, щука.*

Потім перейдіть до більш складних завдань:

- *сонце, люстра, торшер, світильник;*
- *ялина, сосна, кедр, береза;*
- *мак, ромашка, гриб, троянда.*

Наприкінці запропонуйте завдання, де є конфліктна ситуація, що вимагає особливої обережності та виваженості у відповідях:

- *жовта куля, жовта грушка, жовте яблуко, помаранчевий апельсин;*
- *великий огірок, велике яблуко, велика грушка, маленький лимон;*
- *маленький будинок, маленька машина, маленький хлопчик, маленький м'яч.*

Завдання 5. Варіантом гри на розвиток логічного мислення може слугувати вправа «Назви причину». Поясніть дитині, що у всього, що відбувається у світі, є свої причини, наприклад, лід з'являється, коли настає зима і температура повітря опускається нижче від нуля градусів; людина вдягає теплий одяг тому, що не хоче захворіти або їй просто стало холодно. Потім запропонуйте дитині назвати причини таких подій:

- *з дерев облітає листя;*
- *учень отримав двійку;*
- *річка вийшла з берегів;*
- *дівчинка не хоче гратися з хлопчиком;*
- *автобуси їдуть в парк тощо.*

Завдання 6. Гра «Назви наступне» сприяє розвитку абстрактного мислення. Попросіть дитину назвати поняття, що йдуть услід за вказаними: *перший* — ...

(другий), сніданок — ... (обід), липень — ... (серпень), зима — ... (весна), 207 — ... (208), вечір — ... (ніч), вдих — ... (видих), дитинство — ... (отроцтво) і т. ін.

Завдання 7. Складання смислових рядів дозволить дитині краще зрозуміти і навчитися встановлювати логічні зв'язки між об'єктами і явищами. Запропонуйте їй здогадатися і назвати, яким буде четверте слово у двох парах понять:

- білка — дупло, собака — ... (буда);
- будинок — дах, книга — ... (обкладинка);
- людина — дитина, собака — ... (цуценя);
- птах — літає, черв'як — ... (повзає);
- пальто — гудзик, черевик — ... (шнурівка);
- день — ніч, зима — ... (літо);
- нявкає — кішка, сичить — ... (змія).

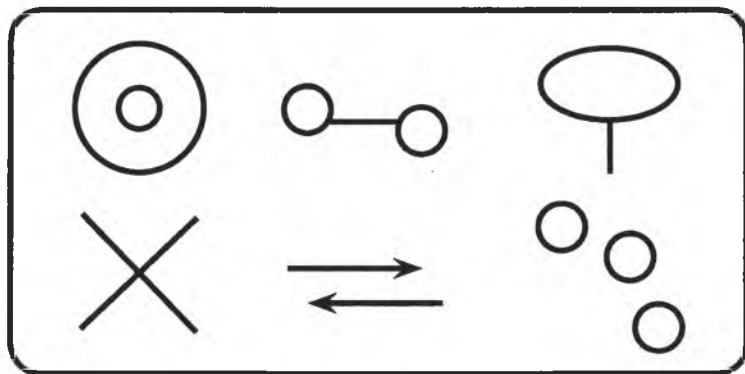
Запропонуйте дитині вгадати предмет за його частинами:

- кузов, кабіна, кермо, колеса, фари (вантажівка);
- стовбур, кора, листя, коріння, гілки (дерево);
- під'їзд, поверх, сходи, двері, квартири (будинок);
- ніс, рот, брови, щоки, очі (особа);
- ручка, скло, рама, підвіконня, квартира (вікно).

Завдання 8. Уваги й кмітливості потребує від дитини гра «Порівняй навпаки». У ній, використовуючи слова «більше — менше», «легше — важче», «вище — нижче», «швидше — повільніше» та інші, схожі до них, треба порівняти між собою об'єкти та явища, даючи навмисно неправильну відповідь (відповідь навпаки).

- Що більше — вантажівка чи таксі, Сонце чи Земля?
- Хто важчий — комар чи горобець, слон чи зебра?
- Хто вищий — жираф чи кінь, кенгуру чи мураха?
- Що ширше — озеро чи море, дорога чи поле?
- Хто швидше бігає — заєць чи черепаха, лижник чи пішохід?

Завдання 9. Сприяє розвитку творчого мислення гра «На що це схоже». Запропонуйте дитині набір карток з найпростішими зображеннями і попросіть придумати якомога більше асоціацій на кожний малюнок. Оцінювати потрібно кількість і якість відповідей.

ВПРАВИ НА РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Завдання 1. Важливим навчальним умінням є здатність відокремлювати форму слова від його змісту. Пограйте з дитиною в слова, запропонувавши їй визначити, що коротше або довше і чому. Розберіть вправу на прикладі. Що коротше і чому — олівець чи олівчикок? Олівчикок коротший від олівця, тому що олівець ламався багато разів, його знову підгострювали, і він став маленьким олівчикком. Але слово «олівчикок» довше від слова «олівець» на дві букви.

- Хто більший і чому — кіт чи кит?
- Що коротше і чому — хвіст чи хвостик?
- Хто довший і чому — удав чи гусениця?

Завдання 2. Попросіть дитину скласти речення, використовуючи три запропоновані вами слова:

- помідор, собака, сонце;
- дощ, земля, ходити;

- захід, сніг, хороший;
- дзеркало, розбійник, цуценя;
- базікати, купатися, спати;
- більше, червоний, ялина.

Завдання 3. Важким завданням для молодших школярів є вправи на визначення понять. Тому, приступаючи до нього, поясніть дитині, як потрібно правильно визначати поняття. Слід називати або перелічувати тільки найголовніші, суттєві ознаки предмета, явища, які дозволять з легкістю розпізнати його, виокремити з ряду подібних, схожих.

Прикладами понять можуть слугувати слова: хлопчик, гірка, хмара, хороша людина, далека дорога, гарний настрій тощо.

Завдання 4. Замість виконання додаткових письмових завдань запропонуйте дитині гру «Встав пропущену літеру». Напишіть на аркуші паперу слова, в яких:

- пропущено літеру в середині слова — *вело...пед, кі...ка, азб...ка, вол...сся*;
- немає закінчення — *миш..., дороги..., біл..., полоскат..., копит...;*
- пропущено першу літеру в слові — *..раган, ..мола, ..аровоз, ..міятися, ..ружити, ..оловний*.

Для більшої привабливості цього виду роботи встановіть призи за швидкість, правильність та оригінальність відповідей.

Завдання 5. Важливими для розвитку мовлення будуть завдання, в яких дитині пропонують переказати зв'язний текст (розповідь, оповідання, замітку, повідомлення). Запитайте школяра, про що розповідається в оповіданні, чи є головний персонаж (головний герой). Попросіть перелічити його дії, відмінні риси. Нехай дитина відтворить послідовність подій.

Завдання 6. Для емоційної розрядки і підвищення настрою можна погратися з дитиною в гру «Літери та

слова на спині». Попросіть дитину обернутися до вас спиною. Пальцем напишіть на її спині різні літери, використовуючи почергово друкований і писаний спосіб їх накреслення. Потім попросіть дитину вгадати слово, написане вами на спині. Почати можна з імені дитини, слів «мама», «тато». Використовуйте спочатку друковані літери, а при гарній результативності можете зображати писані слова, не відриваючи при цьому руки при написанні літер.

Завдання 7. Запропонуйте дитині гру «Словесний волейбол». Назвіть слово і попросіть додати до нього інше, що підходить за змістом. Можна заздалегідь домовитися про те, що називати потрібно тільки дієслова або іменники, прикметники чи прислівники.

Наприклад: *цуценя гавкає, дощ іде, гримить грім, гавкають собаки; перемагати здорово, хворіти сумно і т. ін.*

ВПРАВИ НА РОЗВИТОК УМІННЯ ВОЛОДІТИ СОБОЮ

Навчання викликає у багатьох дітей напругу, відчуття втоми. Порівняння себе з іншими учнями часом викликає заздрість, невдоволення собою. Тому важливо навчити дитину володіти собою, своїми емоціями, знати, де і як їх можна проявляти і як маскувати, впоратися з ними, якщо цього вимагає ситуація.

Завдання 1. Вправа «Усміхнись» вважається базовою. Попросіть дитину всміхнутися, зробити свою усмішку якомога ширшою. Запитайте її: «Чи можна сумувати, коли всміхаєшся?»

Усмішка — ознака гарного настрою, вона допомагає впоратися з невдачами і прикрощами.

Якщо подумати про щось приємне (кумедний випадок, свято, що наближається, друзів чи рідних), на душі стає тепліше, а на обличчі сама собою з'являється

усмішка. Навчіть дитину використовувати цей прийом, коли їй буде сумно, і самі не забувайте про нього.

Завдання 2. Вправа «Кулька». Запропонуйте дитині уявити, що вона надуває повітряну кулю. Щоки роздуваються, живіт то надувається, то спадає. Повітря наповнює легені й з шумом виходить з рота. Таке шумне дихання (вдих через ніс, видих через рот) дозволяє позбутися напруги, швидко відновити працездатність, прогнати гнітючі думки і спогади.

Завдання 3. Вправа «Надокучлива муха» допоможе дитині навчитися контролювати свої емоції, позбутися напруги лицьових м'язів, яка виникає при зоровому напруженні та інтенсивній інтелектуальній роботі. Попросіть дитину: «Заплющ очі й уяви, що ти лежиш на м'якій травичці. Світить сонце. Все тіло розслаблене, хочеться просто нічого не робити і ніжитися під теплими променями. Раптом прилітає муха і сідає тобі на чоло. Поворуши бровами, наморщи їх, зганяючи муху. Але вона не відлітає. Тепер муха сіла на щоку, повзе по губі. Швидше наморщи губи, посмикай щоками. Муха злітає, але знову сідає на підборіддя. Попрацюй м'язами підборіддя, поворуши сильно нижньою щелепою, нехай муха відлітає геть і більше не заважає тобі».

Завдання 4. Вправа «Черепашка» також допоможе дитині навчитися контролювати свій стан через чергування м'язового розслаблення і напруження. Попросіть дитину лягти на підлогу животом вниз й уявити себе маленькою черепашкою. Нехай вона повільно порухає руками і ногами, зображуючи неспішну ходу черепашки. Гріє сонечко, черепашці тепло і добре. Вона висунула голову, витягла лапки. Нехай дитина побуде в такому положенні декілька секунд. Потім запропонуйте їй вигнути і напружити спину, втягнути голову в плечі, підігнути під себе руки і ноги. Це черепашка чогось злякалася і сховалася в будиночку-панцирі. Нехай дитина чергує ці пози.

Завдання 5. Пограйте з дитиною в гру «Сильний — слабкий». Попросіть її витягнути вперед одну руку. Ви бу-

дете тиснути на неї зверху, а дитина повинна чинити опір вашому тиску, вимовляючи при цьому фразу «Я сильний (сильна)» або «Я слабкий (слабка)». Попросіть сина чи дочку оцінити, коли було легше виконувати вправу, і поясніть, чому віра в себе примножує наші сили.

Завдання 6. Вправа «Позитивні думки». Попросіть дитину подумки уявити важливу для неї ситуацію, наприклад, відповідь на уроці, спортивне змагання, зустріч з другом чи недругом. Запропонуйте їй подумки сконструювати такий розвиток подій і завершення ситуації, яке принесло б дитині відчуття задоволення, радості або спокою. Поясніть, що позитивне налаштування допомагає впоратися з труднощами, адже наш організм подумки програмує себе на перемогу, готується до неї.

Завдання 7. Вправа «Чарівні окуляри». Кожному з нас є за що критикувати себе. Але чарівні окуляри дозволяють побачити все найкраще в людині. Скажіть своєму школяру, що у вас є такі окуляри і ви уважно дивитеся на нього крізь них. Нехай він назве свої найкращі риси, думки, плани і наміри, котрі можна побачити в чарівних окулярах.

Уміння цінувати себе, знати свої сильні сторони — запорака майбутніх успіхів.

Якщо дитині важко виконувати цю вправу, допоможіть їй, перераховуючи все особистісно цінне і позитивне, що криється в ній.

Завдання 8. Злість не завжди буває поганою. Вона виступає добрим стимулом до боротьби і змагання, не випадково кажуть: «Спортивна злість». Спробуйте навчити дитину викликати це переживання і спрямовувати його в потрібне русло, а саме на досягнення поставленої мети. Виконайте разом з нею таку вправу. Запропонуйте дитині уявити, що в її правій руці є лимон. Нехай вона стисне кисть якомога сильніше, щоб «вичавити» з нього все до останньої краплі. Дитина повинна відчувати зусилля, яке виникає при цьому. Потім попросіть її розслаби-

ти кисть, «випустити» з руки лимон і відчувати легкість та задоволення від завершення роботи. Цю ж вправу слід виконати і лівою рукою.

Завдання 9. Вправа «Драбина досягнень». Намалюйте на аркуші паперу п'ять вертикальних відрізків. Підпишіть кінці відрізків: «найдурніший — найрозумніший», «найслабший — найсильніший», «найзліший — найдобріший», «найнеохайніший — найакуратніший», «найсумніший — найвеселіший». Попросіть дитину показати своє місце на кожному з відрізків і перерахувати, що потрібно зробити, аби піднятися хоча б на одну сходинку вище і стати хоч трішки розумнішим, сильнішим, добрішим, акуратнішим та веселішим. Складіть разом з дитиною своєрідний план, який допоможе їй стати кращою, успішнішою в житті та навчанні.

Розділ 4

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

По-справжньому хлопчики й дівчатка почнуть вчитися в початковій школі тільки після завершення процесів адаптації. Зазвичай лише наприкінці першого року навчання відбувається незворотний поворот до шкільного життя.

Другокласників, третьокласників, четвертокласників ніколи не сплутаєш із першокласниками. Вони і тримають себе з належною гідністю, і міркують про все зі знанням справи, не чіпляються за материнський поділ, з упевненістю йдуть по життю, вважаючи себе якщо не всезнайками і маленькими академіками, то цілком освіченими і самостійними людьми.

Однак початкова школа тому і називається початковою, що в ній учні отримують лише ази теоретичних знань (читання, письма, лічби), тільки починають освоювати найважливіші навчальні дії (оцінка, контроль,

рефлексія, планування), які в подальшому будуть застосовувати в різних галузях науки і практики.

Але вже в початковій школі перед родиною та школою постає низка серйозних питань:

- ✓ Як ставитися до пропозиції перевести дитину в клас вирівнювання?
- ✓ Чи потрібно навчати дошкolarиків і молодших школярів іноземної мови?
- ✓ Чи можна, починаючи з такого юного віку, здійснювати профільну підготовку дітей?
- ✓ Чим зайняти юних школярів у позаурочний час?
- ✓ Чи не позначиться на результатах шкільного навчання додаткова освіта?
- ✓ Як подолати бар'єр неуспішності або позбутися непривабливої ролі трієчника?

Відповіді на ці та багато інших питань ви знайдете в цьому розділі.

Клас вирівнювання та клас корекції

Батьки по-різному ставляться до навчання їхніх дітей у класах вирівнювання або корекції.

..... Типові ситуації

Перший рік дитина вчилася у звичайному класі. Навесні нам запропонували перевести дівчинку в клас вирівнювання, в якому навчаються всього 12 осіб. Кожного учня в такому класі на уроці встигають запитати, до них частіше можуть підійти, допомогти. Діти, звичайно, тут підібралися специфічні, але між собою вони добре спілкуються, навіть друкують. Даша за рік помітно підтяглася. Я, звичайно, дуже задоволена. Але ось зараз знову проблема: залишати її в цьому класі ще на один рік чи знову переводити до звичайного?

Я чула, що в корекційні класи потрапляють лише «покидьки»: хулігани, двієчники і т. ін. Наша дитина не така, просто з дитинства дуже повільна і на уроках нічого не встигає. Вчителька та адміністрація школи нам настійно рекомендують цей клас. Але як бути дитині? Чи не приклеїться до неї назавжди ярличок «учень класу корекції — класу гурнів», і чи не вплине на неї погано перебування в цьому класі?

.....

Справді, система навчання в класах вирівнювання або корекції дещо відрізняється від звичайної. Особливо хочемо підкреслити, що саме *система навчання*, а не програма. Ці два типи класів функціонують у рамках загальноосвітніх, а не спеціалізованих шкіл, тому дітей навчають за стандартною програмою початкової освіти. Той же результат досягається іншими методами.

Перш за все, ці класи мають меншу наповненість. Якщо в звичайних групах навчається 25–30 осіб, то в цих класах — від 5–6 до 15, що дозволяє більшою мірою реалізувати індивідуальний підхід, краще врахувати типологічні та характерологічні особливості учнів, їхній стан здоров'я, склад розуму.

У класах корекції і вирівнювання викладають найбільш досвідчені педагоги. Їхнє завдання — максималь-но мобілізувати можливості школярів, допомогти їм засвоїти навчальну програму. Вимоги до дітей змінюються відповідно до зростання їхніх можливостей: якщо в розвитку пізнавальних здібностей школяра намітився прогрес, то рішенням комісії він може бути переведений в клас, що займається за загальноприйнятою методикою.

Для роботи з дітьми підключаються фахівці — психологи, медики, логопеди. Це також є гарантією всебічності, об'єктивності та ретельності корекційно-розвивальних заходів.

Найчастіше в класи вирівнювання та корекції потрапляють діти з ослабленим здоров'ям, які потребують

щадного режиму не тільки на уроках фізкультури, а й на заняттях загальноосвітнього циклу. Причиною вимушеного перебування тут є і педагогічна занедбаність дітей, відсутність у сім'ях емоційної підтримки і зацікавленості в результатах навчання. Несприятлива економічна і політична ситуація в країні (безробіття, часткова зайнятість працездатного населення, криміналізація, потоки переселенців і біженців) призводить до зростання кількості таких школярів. Саме через це формується уявлення про те, що потрапити в клас вирівнювання або корекції не престижно.

Крім перелічених, може бути і багато інших причин: типологічні особливості особистості (загальна млявість, загальмованість, повільність), слабкість емоційно-вольової регуляції поведінки, затримка у розвитку окремих інтелектуальних властивостей, недостатність мотивації навчання або відсутність готовності до навчання в школі на момент вступу до першого класу.

Навчання в класі вирівнювання або корекції надає дитині можливість подолати тимчасові труднощі в засвоєнні навчальної програми, щоб надалі вона могла без особливих проблем навчатися у звичайних класах загальноосвітньої школи.

Боятися таких класів не варто. Діти є діти, і вони так само дружать, іноді сваряться, граються і пустують, де б вони не вчилися. Учні інших класів охоче спілкуються з ними, якщо тільки дорослі не налаштовують їх негативно. Молодші школярі схильні наслідувати не тільки поведінку старших, а й, як папути, повторюють їхні судження, оцінки, не прагнучи щось перевірити чи спростувати. У християнській моралі є один тезис, який дуже добре підходить до цієї ситуації: «Не судіть, і не судимі будете». Якщо ми дозволяємо собі несхвально відгукуватися про чужих дітей, картаємо їх за те, що не залежить від них самих, то ризикуємо отримати подібне і від своїх дітей.

Пропозиція перевести, зарахувати дитину в клас вирівнювання або корекції не буває безпричинною. Тому з боку батьків вона повинна сприйматися спокійно, а поставитися до цього слід з цілковитою відповідальністю. Це зовсім не спроба ущемити батьківську гідність, а прагнення максимально допомогти школяреві, котрий тимчасово або хронічно відчуває труднощі в засвоєнні навчальної програми. Ефективність таких класів особливо висока в початковій школі. Якщо дитині можна допомогти, то повинні бути використані всі засоби сучасної педагогічної науки. Саме в цьому полягає обов'язок батьків і педагогів.

■ Іноземна мова в початковій школі

Педагогічну психологію традиційно хвилювали питання, чого і як навчати дітей. Численні дослідження вітчизняних і зарубіжних спеціалістів свідчать, що засобом психічного розвитку школярів може слугувати практично будь-який матеріал. І основні наукові дебати тривають через методики, моделі, технології навчання.

Однак практика шкільного навчання і наукові дослідження не завжди співпадають одне з одним. Часом замовниками тих чи інших освітніх послуг виступають батьки. Саме вони визначають, що в майбутньому буде вчити їхня дитина. Робиться це і шляхом вибору навчального закладу, що відповідає їхнім запитам, і шляхом висловлення вимог або побажань на адресу адміністрації. Оскільки школи зацікавлені в новому та якісному наборі, то вони намагаються йти назустріч цим запитам часто в збиток якості викладання і, що найголовніше, інтересам дітей.

Останнім часом особливою популярністю стали користуватися інформатика та іноземна мова. Аналізувати причини цього — не наше завдання. Тому розглянемо плюси і мінуси раннього залучення дитини до іншомовної культури за допомогою вивчення іноземної мови.

..... Типові ситуації

Ми робили опитування батьків майбутніх першокласників. Більшість з них хочуть, щоб уже з другого класу їхні діти вивчали іноземну мову. Чому саме іноземну, коли діти навіть рідну мову ще добре не знають?

Зараз вже в багатьох садках проводяться заняття з англійської або французької мови для малюків. У нашому, на жаль, таких занять не було. До гімназійного класу, де іноземна мова вивчається як обов'язковий предмет з першого року навчання, ми теж не потрапили. Туди був особливий відбір. Невже не можна, якщо є потреба, організувати ці заняття для всіх бажаних?

Я вчуся в третьому класі. Шкільний предмет, який я найбільше не люблю — це французька мова. Вчителька каже, що в мене погана вимова і взагалі не маю здібностей до мов. Майже рік займаюся з репетитором. Двійок більше не отримую, але все одно мені не подобається ламати язика і говорити в ніс. Набагато більше я люблю математику та малювання. Там мені ставлять п'ятірки.

Методика вивчення іноземної мови в початковій школі найчастіше базується на відкритій цікавленості. В гості до дітей приходять іграшки, казкові персонажі, які знайомлять школярів із фольклором тієї країни, мову якої вони вивчають. Як правило, при цьому акцент робиться на вивченні лексики, й лише побіжно вивчається граматики. На таких заняттях зазвичай дітей взагалі не вчать читати і писати англійською, французькою, німецькою мовами, або таке завдання вважається другорядним. Тому в школярів формується інтерес до мови і культури іншого народу, але переважно ці заняття оцінюються як несерйозні, як «розвага».

Якщо дитина навчається в спецшколі з поглибленим вивченням іноземної мови, то такі заняття нагадують уроки рідної мови. Вивчення іноземної мови починається з алфавіту, з перших днів школярі працюють над правильною вимовою. Дуже багато часу займає виконання граматичних вправ і прослуховування записів розмови носіїв відповідної мови. Цей предмет розцінюється як профільюючий. До школярів з перших днів висувають досить високі, якщо не сказати жорсткі, вимоги. Найменше відставання призводить до необхідності додаткових занять. У зв'язку з цим діти дуже завантажені. Успіхам у вивченні іноземної мови надається особливе значення, тому зростають і нервово-психічні навантаження. Однак вироблення звички працювати постійно, систематично в цілому позитивно позначається на ставленні до навчальної діяльності та успішності.

Є і домашні (як правило, платні) заняття з молодшими школярами педагогів іноземної мови, спеціально запрошених за наполяганням батьків. Методика навчання в цьому випадку може бути різною. Але оскільки такі заняття не були передбачені програмою, то цих дітей, коли вони перейдуть до п'ятого класу, почнуть вчити з азів, бо навчальний план і програма є законом для всякого педагога, котрий працює в державній школі. Таким чином, вивчення іноземної мови у звичайній початковій школі, з одного боку, є недаремним заняттям: розширюється кругозір школярів, формуються навички самостійної роботи з матеріалом, часто підвищується і соціальний статус цих дітей серед однолітків, а водночас і почуття внутрішньої впевненості, самоповаги.

На запитання, навчати чи ні дошкolarика або молодшого школяра іноземних мов, не можна відповісти однозначно. Дуже багато залежить від особливостей розвитку дитини, програми та методики навчання.

Разом з тим заняття ці не є обов'язковими для всіх. Ті ж якості можуть бути сформовані при вивченні й рідної мови або такого предмету, як мовознавство. Часто надмірна вимогливість з боку педагогів або особлива зацікавленість батьків призводять до зворотного результату: замість любові та інтересу в молодших школярів формується стійка антипатія, прагнення будь-якими засобами уникнути цих занять.

У багатьох випадках одночасне вивчення двох мов призводить до появи своєрідної інтерференції: тексти української мовою школярі намагаються читати з іноземним «прононсом», а на письмі плутають букви рідної та іноземної мови, що мають подібне звучання, але різне графічне зображення. Феномен цей триває не дуже довго, але на якийсь час може стати причиною зниження успішності з деяких предметів.

Тому, вирішуючи за свою дитину, вчити чи не вчити їй іноземну мову вже з першого-другого класу, пам'ятайте, що мода — це добре, але те, що модно, підходить далеко не всім.

■ Додаткові предмети

Загальноосвітній стандарт передбачає обсяг навантаження з основних предметів і перелік умінь, якими повинні оволодіти школярі до кінця 1, 2, 3 і 4-го років навчання. Крім того, існують медико-санітарні норми гранично допустимого годинного навантаження на школярів на тиждень. За вказівкою адміністрації та відповідно до побажань батьків ці години можуть бути розподілені на п'ять або шість навчальних днів, а тривалість уроків — коливатися від 30 до 45 хвилин. Тому важливим виявляється не те, скільки уроків на день є в учнів того чи іншого класу тієї чи іншої школи, а який сумарний погодинний обсяг тижневого навантаження припадає на дитину.

.....Типові ситуації

У нас в школі з другого класу ввели інформатику та етику як обов'язкові предмети, а французьку мову — як додатковий предмет або факультативне заняття. Діти 8–9 років мають щодня по п'ять уроків, та ще й після уроків залишаються. Чи не призведе це до перевантажень?

Подружки моєї Світлани (вони разом ростуть в одному дворі, постійно бігають одна до одної) ходять до іншої школи. То вони розповідають, що в їхній школі для всіх учнів з першого по одинадцятий клас є заняття з ритмики й танців, з риторики та поезії. Заняття ці внесені до розкладу, а не за бажанням, як гуртки. У нашій же школі нічого подібного немає. Якщо хтось із однокласників геть і займається, то батьки водять спеціально своїх дітей! Чому так? Школи ж однакові, обидві загальноосвітні, в одному мікрорайоні, а така різниця!

Як ми вже говорили, зміст навчання не є визначальним у психічному розвитку дітей, важливо лише те, щоб при його засвоєнні відбувалося особистісне та інтелектуальне становлення школярів. Тому, виходячи зі своїх можливостей (наявності вчителів з відповідною підготовкою та орієнтацією, зв'язків з іншими установами додаткової освіти, зрештою, фінансових коштів, шефської, спонсорської допомоги), школи пропонують своїм учням перелік додаткових предметів. Останні можуть бути обов'язковими або необов'язковими (це так звані предмети за вибором та факультативи). У першому випадку заняття вносяться у сітку розкладів, вони входять в обсяг тижневого навантаження, у другому — стоять лише в розкладі занять конкретного педагога і тих школярів, з ким він займається, і не входять до загального обсягу навантаження.

Як правило, школярам подобається вивчати щонебудь окрім загальноосвітніх предметів, відвідуючи відповідні додаткові уроки або гуртки. Правильна організація процесу виконання домашніх завдань і дозвілля дозволить уникнути інтелектуальних і фізичних перевантажень у дітей.

Що стосується інтелектуальних і фізичних перевантажень, то учні молодших класів страждають не стільки через завантаженість у школі, скільки через невміння організувати свою самостійну роботу вдома: робота, на яку в школі на уроці відводиться 15–20 хвилин, виконується дітьми вдома протягом години і більше. В результаті у них залишається мало вільного часу для ігор, відпочинку, спілкування, з'являється емоційний дискомфорт, а услід за ним і зміна функціональних станів — головний біль, втома, млявість, дратівливість.

Щоб навчання в школі видавалося маленьким учням не тільки цікавим, а й легким, приємною справою, необхідно з перших днів перебування в стінах школи навчити дітей правильно організовувати виконання домашньої роботи:

- ✓ не відкладати її на занадто пізній час, але і не братися за неї відразу після школи;
- ✓ прибирати з робочого столу всі зайві предмети, що не стосуються конкретного уроку;
- ✓ намагатися не відволікатися на події, що відбуваються на вулиці, наприклад, зашторюючи вікно на час виконання домашнього завдання;
- ✓ стежити за часом, витраченим на виконання предмета, тобто утримувати дитину в певних часових рамках: «Математику робимо до трьох, а українську — до половини четвертого»;
- ✓ влаштовувати короточасні перерви, пов'язані з завершенням певного етапу роботи, а не з початком тієї чи іншої передачі по телевізору чи приходом друзів.

У цілому додаткові предмети, як правило, відповідають сучасним віянням, або, навпаки, є своєрідним поверненням до класичної гімназійної освіти. Згідно з опитуваннями школярів, переважній більшості з них подобаються ці заняття, вони хотіли б продовжувати їх і далі. Тим більше це зручно ще й тому, що такі заняття відбуваються безпосередньо в школі.

Якщо ж навчальні заклади обмежуються лише викладанням обов'язкових предметів загальноосвітнього циклу, то вони обов'язково проводять гурткову роботу. Гурток дитина вибирає на власний розсуд, відповідно до власних інтересів та схильностей. Регулярне відвідування занять у гуртку цілком компенсує відсутність додаткових навчальних послуг. Гурток — це всього лише інша форма додаткової освіти. Тому батьки й опікуни можуть сміливо орієнтувати школярів на цей вид шкільних занять.

■ Чи впливають захоплення на успішність?

Вік від 7 до 10–11 років — час бурхливого розвитку сфери інтересів і захоплень. Молодші школярі — народ цікавий, прагне все пізнати й спробувати.

..... Типові ситуації

 Даринка третій рік захоплюється плетінням із музочок та бісеру. Безперечно, роботи, звичайно, красиві, та й дівчинці на майбутнє згодиться. Але скільки це забирає часу! Двічі на тиждень вона ходить займатися на дві-три години, а потім ще вдома плете. Дівчинка вона у нас захоплива, азартна: поки не закінчить, іншим не займеться. На Новий рік усім знайомим сердечка сплела, на 8 Березня подружкам — браслетики. На уроки практично часу не залишається, сидить ночами. Але ж уроки — це головне, і так вже то двійку принесе, то трійку!

 У нас два сини, два футболісти. Старший рік походив і кинув, а менший займається ось уже третій рік. Тренер каже: «Перспективний хлопчина». Але з цими тренуваннями він зовсім навчання закинув. Чотири рази на тиждень заняття в секції, у вихідні теж змагання. Приходить додому, наче вичавлений лимон — тільки поїсти, попиту і на диван. Батько свариться, а я захищаю. Через його футбол тепер і вдома, і в школі скандали.

 Марійка цього року стала відвідувати юннатський гурток на станції юннатів. У них там дуже серйозний керівник. Заняття з ними проводить, екскурсії, фільми показує. Дівчинка якось вігразу підтяглася. Каже: «У нас в гуртку питають, хто як вчиться. Якщо хтось знизив успішність, того навіть до занять не допускають». Не знаю, як інші, а ми дуже задоволені її заняттями.

.....

Початок нового навчального року знаменується проведенням рекламної кампанії керівниками всіх гуртків, секцій, хорів, студій, дитячих колективів. За рідкісним винятком у них приймають усіх бажаючих, без попереднього відбору. При цьому молодші школярі записуються відразу на кілька гуртків, оскільки їм все цікаве. Але вже після місяця роботи відбувається різке зниження кількості дітей, котрі регулярно відвідують ці заняття. Залишаються лише ті, хто справді захопився новою справою й може та хоче займатися саме тут.

Пробувати себе в різних сферах пізнавальної діяльності учням, звичайно, треба — це не розкиданість, а широта інтересів. Без подібних проб діти не зможуть розібратися в собі. Тому докоряти їм за те, що вони відвідують цього місяця гурток флористики, наступного — фотогурток, а навесні — танцювальну або театральну студію, не варто. Діти ростуть, і захоплення їхні змінюються разом з ними.

Запитайте будь-якого дорослого, батька чи матір, педагога, що краще: щоб діти займалися в гуртках і секціях чи безцільно тинялися на вулиці, заповнювали свій час переглядом телепередач, комп'ютерними іграми? У відповіді можна не сумніватися: звичайно ж, захоплення збагачують особистість дитини, роблять її більш цікавою для однолітків, розширюють коло соціальних контактів.

Тому побоювання батьків, що захоплення дітей зумовлять зниження успішності, є необґрунтованими. Заняття в студіях, гуртках, секціях привчають школярів початкових класів до організованості, вчать їх грамотно розпоряджатися своїм часом, бути зібраними. Учні, які займаються у двох школах (загальноосвітній і музичній або спортивній) чи відвідують гуртки, студії та секції, знають ціну кожній хвилині. Вони не стануть безглуздо витрачати час на порожню балаканину або тиняння на вулиці, адже це не настільки цікаво, як захоплюючий творчий труд у колективі однодумців.

Вчителям і батькам, помітивши стійку тенденцію до зниження успішності дитини, не варто все «валити» на її надмірну захопленість. Причин тут може бути безліч, і важливо в кожному конкретному випадку з'ясувати, чому стався зрив.

Якщо успішність знижується з усіх предметів, то, можливо, справа тут у поганому самопочутті дитини або зниженні навчальної мотивації. На другому, третьому, четвертому році навчання школярі, як правило, втрачають соціальні мотиви навчання, адже школа стала для них чимось звичним. Пізнавальні мотиви теж можуть дещо втратити свою силу: тепер усю цікаву інформацію учні можуть отримувати самостійно з книг, а не тільки з вуст учителя і за його посередництвом. Заборона ж займатися улюбленою справою може призвести лише до остаточної втрати позиції школяра, появи озлобеності й агресивності.

Зниження успішності з якогось одного предмету найчастіше пояснюється наявністю проблем у засвоєнні

конкретного матеріалу. Тут потрібна екстрена допомога з боку педагогів і батьків. Тема могла бути незрозумілою через балаканину з сусідом на уроці, через хворобу вчителя. Тоді достатньо лише знов повернутися до неї, і проблему буде вирішено.

Як свідчать численні психологічні дослідження, успішність школярів, які мають стійкі інтереси та захоплення, зазвичай більш стабільна. Відхилення в бік її зниження або підвищення, як правило, мають тимчасовий характер і дуже швидко знову набувають своєї індивідуальної норми.

Однак не слід забувати і про загальні тенденції розвитку школярів. Успішність учнів перших класів буває зазвичай вищою, ніж успішність тих же дітей у більш старших класах. Відбувається це не тільки тому, що діти відвідують додаткові заняття, котрі відповідають їхнім інтересам і захопленням, а й через зміни особистісного сенсу навчання. На першому році він був єдиним засобом соціального зростання, пізніше — лише одним із можливих засобів. Пам'ятаймо про це, навіть підписуючи щоденник з оцінками, які, на нашу думку, не відповідають реальним можливостям дітей. Життя захоплених людей, які вміють цілком віддаватися улюбленій справі, завжди більш насичена й цікава, ніж у тих, хто не має захоплень, та й, зрештою, такі особи є більш привабливими співрозмовниками й партнерами. Успішність, звичайно, річ важлива, але й вона не є самоціллю, а лише одним із показників розвитку дитини. А таких показників може бути безліч.

■ Куди віддати дитину вчитися, крім школи?

Відповісти на запитання про те, які додаткові заняття варто відвідувати молодшим школярам, дуже не просто.

..... Типова ситуація

Коли наш Степанко був у першому класі, ми з чоловіком вирішили: нехай син поки що тільки вчиться. Агже програма в школі достатньо складна, навіщо ще чимось навантажувати дитину. А цього року ми розгубилися: куди віддати хлопчика, крім школи? Пропозицій багато, але як вибрати найкраще, щоб і користь була, і на навчанні не позначалося?

Якщо питання ставиться саме таким чином, як йдеться в наведеному прикладі, то хочеться відповісти різко: довго вирішувеш — обов'язково прогадаєш! Будь-яке рішення має свої переваги і недоліки. Погано те, що в наведеному випадку не враховується думка дитини, про чию долю так переймаються батьки.

Справді, практично в кожному населеному пункті (місті, селищі, селі) є установи, які пропонують різні види занять для школярів. Найширші можливості мають жителі великих міст, в яких функціонують міські та районні будинки творчості, спорткомплекси, палаци культури, спеціалізовані (музичні, художні державні та недержавні, спортивні) школи, клуби, громадські організації. Всі вони пропонують населенню комплекс, як правило, платних послуг, які можуть задовольнити найширші та найвишуканіші потреби, запити та інтереси.

У невеликих населених пунктах центром культури і розваги дітей стає школа. Життя в ній після завершення занять не припиняється. Спортивні секції, шкільні театри, хори, студії, гуртки залучають до позашкільної роботи переважну більшість учнів початкової школи. Питання про те, куди піти, вирішується зазвичай самими дітьми. Дорослих членів сім'ї лише ставлять до відома, чому дитина затримається після занять. Учителі школи, одночасно організовуючи позашкільну діяльність учнів,

краще пізнають дітей, вступають з ними в неформальні відносини, стають для них ватажками, прикладом для наслідування.

Інша річ школярі міські. Широкі можливості породжують у них і труднощі вибору. Оскільки плавальний басейн, фехтувальна школа, льодовий палац, де проходять заняття з хокею, художня школа і подібні організації розташовані на іншому кінці міста, татусі, матусі, бабусі чи дідусі часто змушені водити на додаткові заняття своїх юних нащадків. Часу це вимагає досить багато, але вате як престижно звучить: «Тетянка займається з класу скрипки в дитячій музичній школі» або «Валечку двічі на тиждень водимо на тенісний корт для занять із тренером».

Найрізноманітніші форми роботи для дітей шестип'ятнадцяти років пропонують районні будинки творчості. Тут уже сім'ю не обтяжує необхідність вносити щомісячну плату, а школярі можуть займатися відразу в декількох гуртках або секціях. Дитячі колективи цих установ зазвичай мають свій сформований кістяк, і школярі долучаються не тільки до того чи іншого виду творчості, а й до самоврядування, творчого самовираження. Там регулярно проводяться огляди, конкурси, найкращих дітей висувують для участі в міських, регіональних змаганнях. Подібна творча атмосфера приваблює дітей сама по собі. Тому, почавши відвідувати такі заняття, учні рідко залишають їх назавжди.

Ще одну можливість надають групи продовженого дня. Їхні керівники організовують заняття учнів початкової школи в одній з найближчих установ додаткової освіти. Таким чином, школярі, відвідуючи «групу продовженого дня», одночасно ходять в який-небудь гурток.

Тепер кілька слів про батьківську владу і дитяче свавілля та ентузіазм.

Як не дивно, саме дорослі значною мірою схильні до впливу новомодних тенденцій. У погоні за престижем років 15–20 тому юних школярів і школярок віддавали

на фігурне катання, водили в музичну школу і на курси англійської мови. Потім все це змінили аеробіка та басейн, ще пізніше — шейпінг, ушу та комп'ютери. Беручи на себе відповідальність за те, чим буде займатися їхня дитина поза школою, дорослі з готовністю витрачають на це свій час і гроші.

Водночас традиційні форми гурткової роботи є для молодших школярів не менш привабливими та корисними. Зоогуртки, гуртки «Умілі руки», хори, танцювальні студії, гуртки технічної творчості та багато-багато інших можуть запропонувати дітям не тільки цікаве дозвілля, а й багато корисної інформації, яка знадобиться їм в подальшому навчанні та житті.

Користь від відвідин школярами додаткових занять (гуртків, секцій) очевидна. Однак вибираючи, куди «віддати» дитину, необхідно враховувати її інтереси та вподобання.

Розвиток кмітливості, тренування м'язів рук, естетичне, моральне виховання — це аж ніяк не мало, особливо якщо врахувати, що вибір зроблено не за дитину, а разом з нею або нею самою. Дозволити своїм нащадкам вибрати те, що їм до душі, означає вже зараз турбуватися про налагодження і збереження добрих, довірливих стосунків в пору отроцтва.

Але вже і в вісім-дев'ять років є волелюбні громадяни, котрі не прислухаються до порад і рекомендацій дорослих. Зазвичай це діти, у яких раніше, ніж в інших, відбувається «кристалізація» сфери інтересів. Вони вже змалечку знають, чого хочуть та що їм подобається. Для прикладу, можуть обрати кінноспортивну школу, філателію чи нумізматику, котрі давно вийшли з моди, або придумати ще що-небудь такого ж роду (школу юних пожежних або службових собаківників). Батьки, як правило, змушені змиритися з подібними захопленнями. Такі школярі знаходять однодумців якимось особливим чуттям. Вони віддані своїм захопленням упродовж три-

валого часу, і це чудово. Адже захопленість, зрештою, є однією з найбільш сильних і привабливих сторін особистості.

■ Про відмінників і трієчників

Функціональні та інтелектуальні можливості дітей змінюються в процесі розвитку, що може проявлятися у зміні працездатності та ступені засвоєння нового матеріалу школярами.

.....Типові ситуації

Я працюю в школі понад двадцять років і, лише глянувши на дітей, можу сказати, хто з них буде відмінником, а хто — трієчником.

Валера перший клас закінчив дуже пристойно, у другому почав трохи гірше вчитися, а до кінця року з'їхав на трійки. Я намагаюся якимось опам'ятати його — не допомагає, а коли починаю лаяти, він плаче, втікає з кімнати, б'є себе по голові й кричить: «Так, я у вас тупий, тупий!»

.....

До початку навчання успішність засвоєння навчального матеріалу визначається готовністю до школи. Тому вчителі відразу виділяють дітей, які активно включаються в роботу, намагаються якомога краще засвоїти нові відомості, ретельно виконують завдання на уроці та вдома. Це вже своєрідний резерв, з якого з'являться майбутні відмінники. Всі ми люди і тому не позбавлені прискіпливого ставлення до оточуючих, а тим більше дітей. Але не так страшно, що дитина потрапила до категорії сильних чи недостатньо сильних, як лякає переконаність деяких педагогів в непогрішності своєї оцінки можливостей школярів.

У багатьох випадках накопичення педагогічного досвіду тягне за собою і появу жорсткості педагогічних установок. Наведене висловлювання педагога зі стажем належить саме до таких прикладів. Вміти розпізнати можливості дитини дуже важливо, але не менш важливо вміти бачити і перспективу. Багато дітей, котрі не мали належної уваги з боку дорослих, потрапивши до школи, починають швидко наздоганяти своїх однолітків. Їхні можливості або не були своєчасно розвинені, або їхній психічний розвиток припав на більш пізній час, ніж в інших.

Украй важливо, щоб педагоги, котрі працюють з такими дітьми, вміли вчасно помітити й підтримати ці позитивні тенденції, а не ставили на дитині тавро вічного трієчника.

Ще один із можливих варіантів розвитку описаний у другому наведеному висловлюванні однієї з мам. У цьому випадку ми можемо говорити про тенденції виснаження інтелектуального потенціалу дитини та, як наслідок, розвитку елементів негативної самооцінки.

В учнів початкової школи всі компоненти психіки та особистості досить рухливі. Можуть відбуватися зміни в мотивації навчання, вміння, що здобуваються, часом вступають у протиборство один з одним (це явище називається інтерференцією і призводить до різкого зниження успішності). Наприклад, добре засвоївши правила множення, учні відчують суттєві труднощі при переході до вивчення теми «Ділення», або, вивчивши напам'ять закінчення іменників чоловічого роду в різних відмінках, вони не можуть впоратися з тим же завданням для іменників жіночого і середнього роду або іменників у множині. Тут необхідно максимум терпіння. Всякий тиск може призвести до емоційних спалахів і навіть зривів. Картання, лайка, невтішні порівняння й епітети можуть спровокувати лише формування в дитини стійкого переконання, що вона позбавлена здібностей, а услід за цим учні перестають прагнути вдосконалювати свої уміння, підвищувати навчальні результати.

Молодші школярі і вчителів, і батьків зараховують до категорії «важливих інших». Оцінки дорослих, вкорінюючись у свідомості школярів, стають їхніми власними оцінками.

Не залишайте без уваги позитивні моменти особистісного та інтелектуального зростання молодших школярів. Хваліть їх за виявлену працьовитість і досягнуті результати. Це підвищує їхню самооцінку, вселяє в них впевненість у своїх силах.

Не виражайте своє невдоволення у випадках, коли дітей тимчасово спіткала невдача. Не дорікайте і не лайте їх постійно, щоб вони не стали вважати себе «дурними, тупими, безнадійними».

Поділ на трієчників, хорошистів та відмінників можна розглядати як свого роду соціальну сегрегацію. Будь-який школяр повинен бути впевнений, що результат роботи визначається його власними зусиллями й не залежить від ставлення до неї оточуючих, навіть якщо ці оточуючі — вчителі.

Більшість дітей вчать нерівно: то зростає їхня працездатність, з'являється бажання займатися, то раптом — виснаження і спад. Будь-якому педагогові відомі такі феномени, як «розкачування» дітей на початку року або чверті. Тривалість її визначається індивідуально-психологічними особливостями школярів, а не вчительськими закликами. Ще одне поширене явище — це «кінцевий порив», коли діти до кінця певного етапу роботи (зазвичай чверті, півріччя, року) мобілізуються і відносно короткий час займаються дуже продуктивно. Тоді ж виправляються «низькі оцінки» і трійки, зростає активність на уроці та в позаурочний час.

Педагогічна оцінка має стимулювальну дію на молодших школярів. Похвала, заохочення, підбадьорення, розкриття перспектив, дозована допомога, зрештою, позитивні оцінки підвищують самооцінку учнів, все-

ляють у них впевненість. І, навпаки, постійні докори, нівелювання помилок та недоліків, вираз невдоволення, негативна критика, стабільно низькі та незадовільні оцінки призводять до зниження рівня самооцінки дітей, формування прагнення мінімізувати свої зусилля, переважання установок на уникнення невдачі. Такі школярі починають ставитися до себе як до нездар, «тупих», невдах, вічних трієчників. Низькі оцінки дуже швидко стають звичними, розхолоджують їх.

Щоб уникнути цього, і вчителі, і батьки повинні порівнювати успіхи кожного школяра тільки з його власними успіхами, а не з результатами інших дітей, підтримувати в них мотивацію досягнення. Можливість стати відмінником повинна завойовувати в змаганні з самим собою, а оцінки — зовсім не самоціль, адже набагато важливіше отримувати задоволення від процесу навчання, а не від заробленої п'ятірки. Зошити з п'ятірками рано чи пізно будуть закинуті, а почуття задоволення від виконаної роботи назавжди залишиться в минулому досвіді особистості.

■► Про страхи обґрунтовані та необґрунтовані

Діти, як і дорослі, можуть відрізнитися підвищеною тривожністю, емоційністю і вразливістю. Ставши школярами, вони переносять цю свою особливість і на навчальну діяльність. Переживають через можливі помилки та оцінки, стурбовані, яке враження вони справляють на оточуючих і, насамперед, вчителів.

.....Типові ситуації

Дочка дуже переживає через оцінки, хоча вчиться досить добре. Самостійні, контрольні, перевірочні роботи і диктанти викликають у неї панічний жах. Вдома вона

потується допізна і все одно часто приходять зі сльозами: «Ой, у мене в роботі два виправлення!» або «Я забула відповідь в задачі написати!». Спочатку ми просто сміялися над нею, а тепер мене це дуже турбує.

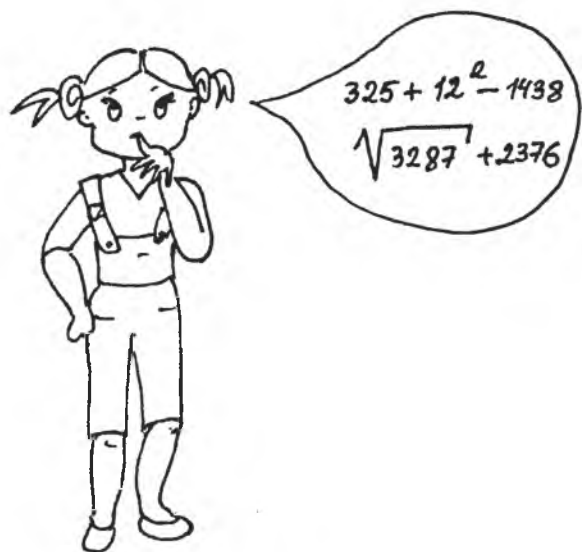

Наш Сашко виходить з дому за 40–45 хвилин до початку занять, хоча йти йому до школи приблизно 10 хвилин. Він постійно боїться запізнитися. Каже, що не хоче, аби його лаяли. Наші переконання на нього не діють. Підкажіть, як тут бути.

Емоції, зокрема й емоції страху, є сильними регуляторами поведінки людей. При цьому вони можуть виконувати або стенічні функції, тобто мобілізувати людину, спонукати її до більш ефективних дій, або, навпаки, гальмувати її активність, породжувати своєрідний емоційний ступор, перехід до шаблонних форм поведінки (наприклад, заїкання, сліз, втечі та інших видів ухиляння від відповідальності).

Причиною різноманітних страхів школярів часто є неадекватна сімейна атмосфера. Якщо тривожну дитину перевантажити відповідальністю за результати її навчальної роботи, то останні можуть не просто знизитися, а й призвести до появи стійких фобій. Програмувальні фрази: «Дивись, займайся добре!», «Не підведи нас з батьком!» або закиди типу: «Ну що, більше, ніж на трійку, не тягнеш?», «Чому ти зовсім не думаєш? Ми ж удома все це розбирали!» діють на емоційних, вразливих дітей, які до того ж мають підвищену відповідальність, вкрай негативно. Вони відчувають себе винуватими і намагаються уникати тих ситуацій, де самі або результати їхньої роботи можуть бути піддані негативній оцінці. Ці тенденції іноді можуть набувати достатньо нестандартних форм, подібні до тих, що описані в одному з наведених вище прикладів (ховатися під стіл, за ліжко й т. ін.).

Розділ 7

ПЕРЕВІРЯЄМО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ ТА ВИЗНАЧАЄМО ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Перевірка та оцінка рівня розвитку інтелектуальних здібностей дітей, виявлення особливостей їхньої особистості з використанням спеціальних методик — прерогатива психологів та дефектологів. А в дорослих, котрі перебувають у тісному та постійному контакті з дітьми, є для цього інші можливості, ніж спеціальні завдання і запитання. Постійне спостереження, періодичні бесіди, порівняння з оточуючими та іншими дітьми в сім'ї допомагають у цьому. Крім того, батьки можуть зіставити особливості поведінки і розвитку своїх нащадків та

інших членів сім'ї, спираючись, зокрема, на розповіді їхніх бабусь і дідусів. Однак навіть і в цьому випадку не можна поспішати ставити діагнози.

Будь-який організм, будь-яка особистість відрізняються високою пластичністю та динамічністю. Особливість розвитку, виявлена в певний момент, може суттєво змінитися при зміні настрою або безслідно зникнути через деякий час.

Не слід забувати і відому істину про те, що наші недоліки є продовженням наших чеснот.

Наведені завдання розраховані на те, щоб дорослі звернули увагу на інтелектуальні здібності та розвиток деяких індивідуальних особливостей молодших школярів, але жодним чином не оцінювали їх. За допомогою запропонованих вправ ви зможете зрозуміти, наскільки розвинуті в дитини:

- ✓ увага;
- ✓ пам'ять;
- ✓ мислення;
- ✓ мова;
- ✓ уява;
- ✓ інтереси та відносини.

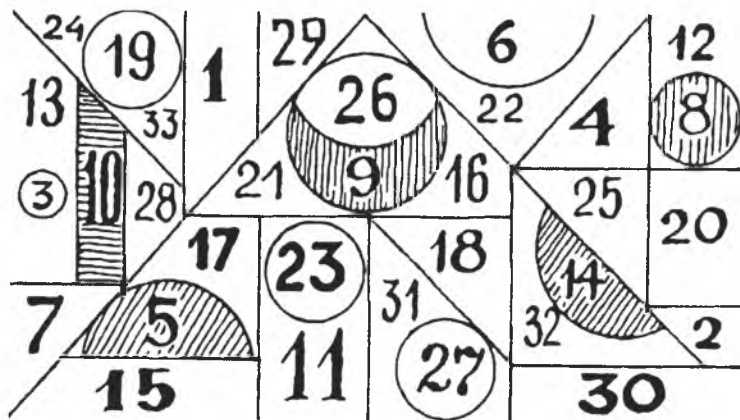
Не варто ставитися до отриманих результатів як до остаточного вироку — у віці від семи до одинадцяти років пізнавальні здібності та якості особистості швидко розвиваються.

Ще одна сфера застосування цих завдань — розвиток відповідних властивостей. Ці вправи можна виконувати і в години дозвілля, оскільки школярі зацікавлені в пізнанні своїх можливостей і виявленні слабких сторін, які самі ж намагаються виправити, скоригувати.

■ Увага

Завдання 1. Запропонуйте дитині знаходити, показувати і називати цифри від 1 до 33 у зростаючому порядку.

Показниками розвитку уваги в дитини є час виконання завдання, легкість і задоволення, яке вона отримує при його виконанні.

Ознаки слабого розвитку уваги: дитина досить швидко відмовилася виконувати завдання, прагнула починати все спочатку, відшукуючи кожну наступну цифру в межах першого-другого десятка, дуже втомилася, у неї з'явилася різь в очах. У цьому випадку від завдання слід відмовитися.

Завдання 2. Це завдання дозволяє оцінити загальну уважність.

Намалюйте на аркуші паперу кілька квадратів, трикутників і кругів, наприклад, як на малюнку:

Оцініть точність розуміння завдання і правильність його виконання, запропонувавши дитині один або декілька варіантів:

- поставте «хрестик» у другому трикутнику зліва і знак «мінус» у будь-якому кружечку;
- напишіть літеру «Ж» у всіх кружечках, крім першого, і літеру «О» у всіх квадратах;
- закресліть усі квадратики і трикутники, що розташовані після кружечків;
- підкресліть квадрати, що розташовані перед трикутниками, але не після кружечків.

Завдання 3. Це чудова вправа для тренування уважності, якщо її виконувати постійно.

Розкладіть на столі 12–15 різних дрібних предметів. Це можуть бути цвяшки, шурупи, кнопки, гудзики, олівці, листівки, ключі, значки і т. ін. Дайте дитині подивитися на них протягом трьох секунд, а потім попросіть її відвернутися і перерахувати те, що вона там побачила. Результат недостатньо високий, якщо школяр зуміє назвати менш ніж 5 предметів, і дуже високий, якщо понад 9.

Завдання 4. Тест «Мюнстерберга»¹; дозволяє оцінити властивості уваги.

Серед буквеного тексту ховаються слова.

Наприклад: ПЮКЛБЮСРАДІСТЬУФРНКЛ.

Завдання — відшукати їх якомога швидше і підкреслити, а якщо можна, то й порахувати.

ФЕЛКСОНЦЕРМУДЕРАЙТЩКУНОВИНАВТРАКЦЕ

БЛЦЕКЗАМЕНУКЬЕПРОКУРОРКАРТЕОРИЯДЛПДІЛОСТФ

КЩАМАГАЗИНГПМДАТАХРКДОЧИСЛОДЩОСЛІДСТВИ

ОУКАЗОШИТЯЦДБАРФУПЕНЬЦЩФРЕМКЛЯКСАКРМУ

ФЦНОСЛОВОНРЩФРГРОШЬКЦЩБСТІЛФПЛЬТОЩКР

РТДОУВАГАХИЩЬСЛОВПТХМУТАРІКАЯСМУКСУСТРПК

БФЩОКАНІЕЯАОТРВІТЕРЬФРКЦКУРКАСЯПТУЦЩФБ

¹ Психологические тесты. — М., 1994.

**ЦОНОСЯФТМКЦЛУБПОЛІТКЦШЩПІВЕНЬТАКЛґПІСНЯЖК
ШЯФЦКАЧЕЛІКЖДФМОБАНКАДШЖЬКІНЬПЖККРАПКАП**

Оцінюється кількість знайдених слів, кількість пропусків і помилково виділених слів, а також час виконання завдання. Якщо дитина може впоратися із завданням за дві-три хвилини — це дуже хороший результат. Усього в тексті «заховалося» 29 слів.

Це завдання краще не пропонувати учням першого класу. Але воно чудово підійде для гри-змагання між двома-трьома школярами на дні народження дитини або іншому дитячому святі, потрібно тільки заздалегідь підготувати аркуші з текстом, ручки та годинник із секундоміром.

Завдання 5. Чудовим завданням на тренування уваги є знаходження відмінностей у двох схожих малюнках. Їх можна позичити з дитячих журналів або намалювати самим.

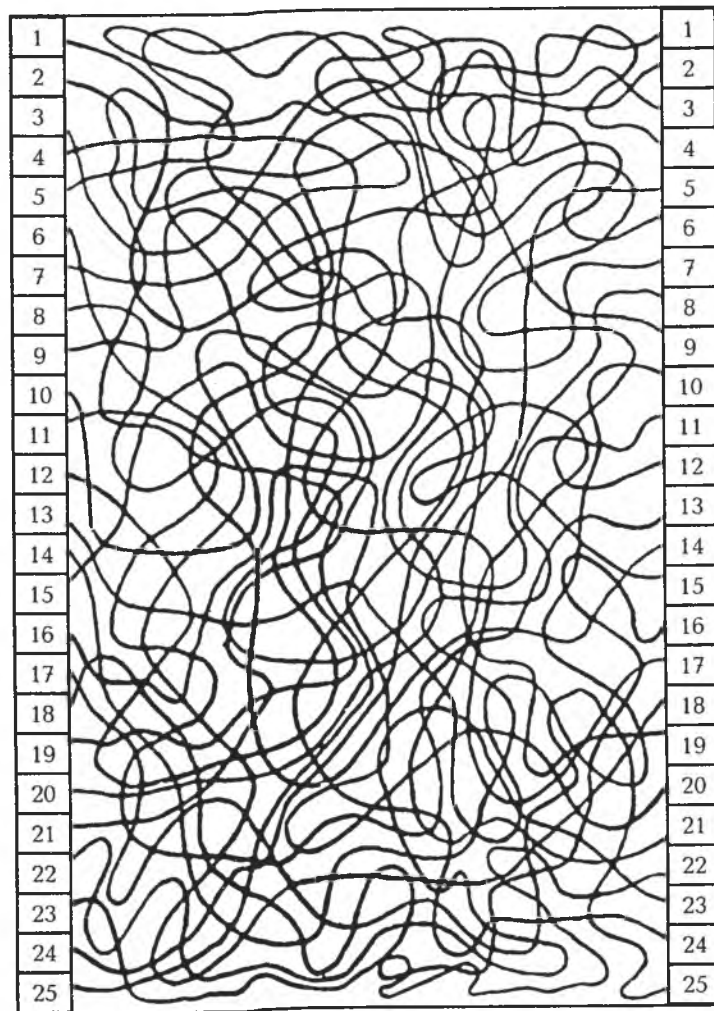
Завдання 6. Оцінити стійкість і зосередженість уваги дозволяють тексти, в яких свідомо зроблено помилки. Зазвичай під час канікул молодші школярі охоче грають у школу, приймаючи на себе роль вчителів. Запропонуйте своїй дитині виконати подібні завдання (з пропусками літер, з недописаними закінченнями, із зайвими подвоєннями голосних або приголосних, із заміною однієї літери на іншу, наприклад **б** на **д**, **л** на **т**, **м** на **л** та навпаки). Тільки не забудьте, що завдання повинні бути написані великими літерами і бажано каліграфічним почерком, бо наші дорослі «каракулі» діти просто відмовляються читати і розбирати.

Приклади завдань:

- слова з пропущеними літерами — ХОПЧИК, КИГА, СБАКА, ПЛАКА, МОЛКО і т. д.;
- слова з недописаними закінченнями — ЩОДЕННИ, ВЕЛОСИПЕ, ОЛІВЕЦ, ХЛІ і т. д.;
- слова з подвоєнням літер — БУУЛКА, ШКВАРРКА, МАШШИНА, МАННКА, ПААНАМКА і т. д.;

- слова з заміною літер — БАОБАД, ПАРОХІТ, ШУМКА, РУНКА, МОПАТА і т. д.

Завдання 7. Важливою для навчальної діяльності якістю уваги є **перешкодостійкість**. Оцінити її можна за допомогою такого завдання:

«Переплутані лінії» щільно розташовані на одному полі та слугують перешкодами для виділення і відстеження кожної з них окремо (див. малюнок). Запропонуйте дитині відшукати кінці кожної з 25 ліній, рухаючись зліва направо. Подивіться, чи зможе вона виконувати завдання без допомоги олівця, ручки, пальця, чи відчуває деякі труднощі, чи є у неї прагнення виконати роботу до кінця, як багато на це витрачається часу.

Правильні відповіді:

1 — 17; 2 — 14; 3 — 12; 4 — 24; 5 — 15; 6 — 18; 7 — 7; 8 — 5; 9 — 4; 10 — 8; 11 — 13; 12 — 1; 13 — 10; 14 — 11; 15 — 2; 16 — 20; 17 — 25; 18 — 16; 19 — 19; 20 — 21; 21 — 9; 22 — 23; 23 — 22; 24 — 3 та 25 — 6.

Перешкодостійкість можна також оцінити, навіть не вдаючись до цього завдання. Достатньо лиш зауважити, чи збільшилась кількість помилок і виправлень при роботі в несприятливих умовах, наприклад при ввімкненому телевізорі або музичному центрі.

Чудово тренує увагу будь-яка дрібна робота — розгвинчування маленьких гасчок, перебирання крупи, штопання, вишивання. Це і відпочинок від навчання, і водночас вправа на увагу.

Взагалі моделювання ігрових та змагальних ситуацій — найкращий спосіб тренування будь-яких інтелектуальних якостей, зокрема і властивостей уваги. Головне — не поспішайте дорікати дітям, що вони неухважні. Думка дорослих поки що має сугестивний вплив, а визнавши свою неспроможність, дитина не прагне позбутися недоліку, а лише посиляється на нього в розмовах, що мають характер нотацій.

■ Пам'ять

У французів є приказка: «Усі скаржаться на погану пам'ять, проте ніхто не скаржиться на брак розуму». Пам'ять є однією з найважливіших інтелектуальних здібностей. Багато людей «списують» на недоліки пам'яті

відсутність старанності, невміння працювати з матеріалом, слабе володіння логікою, невміння переробляти інформацію, нездатність вибрати завдання під силу або зробити його таким.

Насправді дуже невелика кількість людей володіє поганою пам'яттю. Існує велика кількість видів пам'яті, при цьому розвиток їх відбувається відносно незалежно. Тому мова, швидше за все, може йти про несформованість якогось механізму, слабе володіння прийомами запам'ятовування, збереження і відтворення інформації.

У психологічних практикумах, популярній та науково-популярній літературі наводиться величезна кількість тестів і завдань для оцінювання пам'яті. Тому ми зупинимось тільки на тих з них, які легко можна виконати в домашніх умовах. І знову нагадаємо, що, займаючись перевіркою тих чи інших особливостей, слід шукати в психічних особливостях дитини не слабкі, а сильні сторони.

Завдання 1. Оцінити продуктивність пам'яті можна за обсягом запам'ятовування, користуючись методом напруги. Візьміть будь-який набір із 10–20 карток (кольорових вкладок, наклейок, гральних карт, листівок тощо). Розкладіть їх у певній послідовності, дайте дитині час запам'ятати, а потім перемішайте і запропонуйте відновити послідовність. Тільки не забудьте самі пронумерувати і десь записати свій первісний варіант. Річ у тім, що багато дітей 7–10 років ще зберігають фотографічну пам'ять і можуть без зусиль запам'ятовувати досить велику послідовність карток, що вже не під силу більшості дорослих.

Завдання 2. Молодшим школярам подобається гра «Античас», яка дозволяє одночасно оцінити точність пам'яті та потренувати її.

Опишіть виконання будь-якої простої дії — лягти спати, випити склянку води, приготувати яєчню, почистити зуби. Попросіть дитину якомога точніше відновити всю послідовність дій (операцій) та описати її, тільки

у зворотному порядку, починаючи з кінця. Якщо дітей зібралось кілька, то між ними можна влаштувати своєрідне змагання для з'ясування, чия відповідь виявиться найбільш точною, хто не пропустить жодної деталі. Школярі можуть уточнювати та доповнювати відповіді одне одного.

Завдання 3. Оцінити слухову пам'ять дитини вам допоможуть такі нескладні завдання. Голосно і чітко прочитайте ряд чисел або складів.

А	73	49	64	83	71	27	62	29	38	93	74	97
Б	57	29	32	47	94	86	14	67	75	28	79	24
В	36	45	73	21	87	28	43	62	75	59	93	64
Г	гір	бом	мук	зар	дос	нок	кос	фор	сін	зум	кан	дім
Д	бус	мук	зар	тос	шам	дик	мак	сат	тус	сап	рам	воб

Після цього ряд потрібно записати на папірці або повторити його вголос. Порядок при цьому не важливий. Важлива лише кількість правильно відтворених елементів (чисел, складів). Тільки люди з феноменальною пам'яттю з першого разу можуть правильно відтворити весь ряд. 8—9 елементів — це теж непоганий результат, більшість же здатна запам'ятати і правильно відтворити тільки 5—7 елементів. Можете позмагатися з власними дітьми. Це не тільки принесе вам обопільне задоволення, а й наочно доведе, що приводів скаржитися на пам'ять у вас не так вже й багато.

Завдання 4. Аби визначити, наскільки добре дитина здатна зберігати інформацію, можна вдатися до такого ігрового завдання:

А Нехай хтось із гравців вийде за двері. Ті, хто залишився, мають пригадати, у що він був одягнений і взутий. А потім їхні відповіді порівнюють «з оригіналом».

Б Двоє дітей виходять в інше приміщення й обмінюються там якимись деталями свого туалету. Дівчатка можуть обмінятися заколками, прикрасами, шкарпеточками і т. ін., а хлопчики — бейсболками, зачесати волосся на інший бік або, наприклад, поміняти шнурівки в своїх кросівках чи черевиках.

Ті, хто залишився, повинні сказати, що змінилося в зовнішності дітей, і зробити все так, як було до початку гри.

■ Мислення

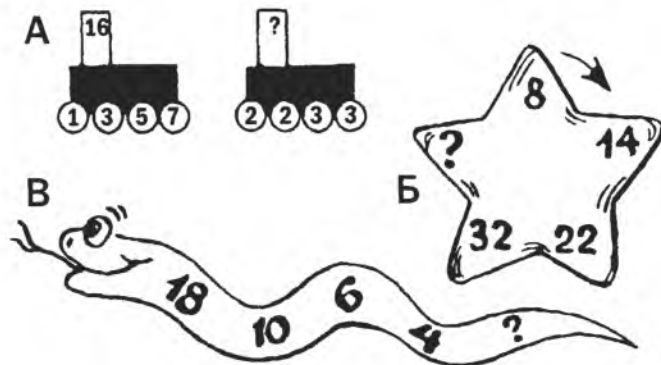
Мислення — психічний процес, який є наріжним каменем сучасної школи.

Упродовж тривалого часу існувала така думка, що розумові процеси дітей молодшого шкільного віку відрізняються значною недосконалістю, що шести-дванадцятирічним школярам доступні лише ті поняття, які мають під собою наочну опору. Однак дослідження, проведені в середині ХХ століття, довели хибність цієї точки зору. Багато сучасних навчальних програм у початковій школі цілком базуються на розвитку здатності до абстрагування та узагальнення, освоєнні абстрактно-логічних понять, загальних законів і закономірностей.

Здатність міркувати, робити логічні висновки, застосовувати теоретичні знання для розв'язання конкретних практичних задач та завдань потрібні навіть першокласнику. І з року в рік їхнє значення зростає. Тому так багато уваги приділяється розвитку мислення молодших школярів.

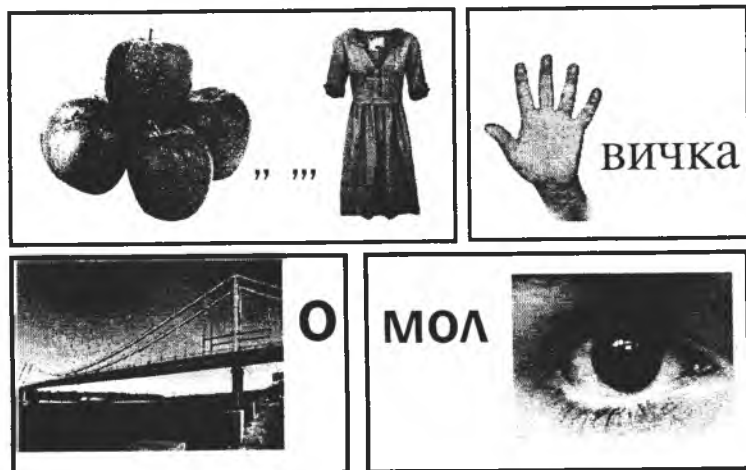
Аби ви на власні очі могли пересвідчитися, що з мисленням у вашої дитини все гаразд, можете вдатися до нескладних тестових завдань, котрі ми вам пропонуємо.

Завдання 1. Вставте число, котрого бракує.

(А — 10, Б — 44, В — 3)

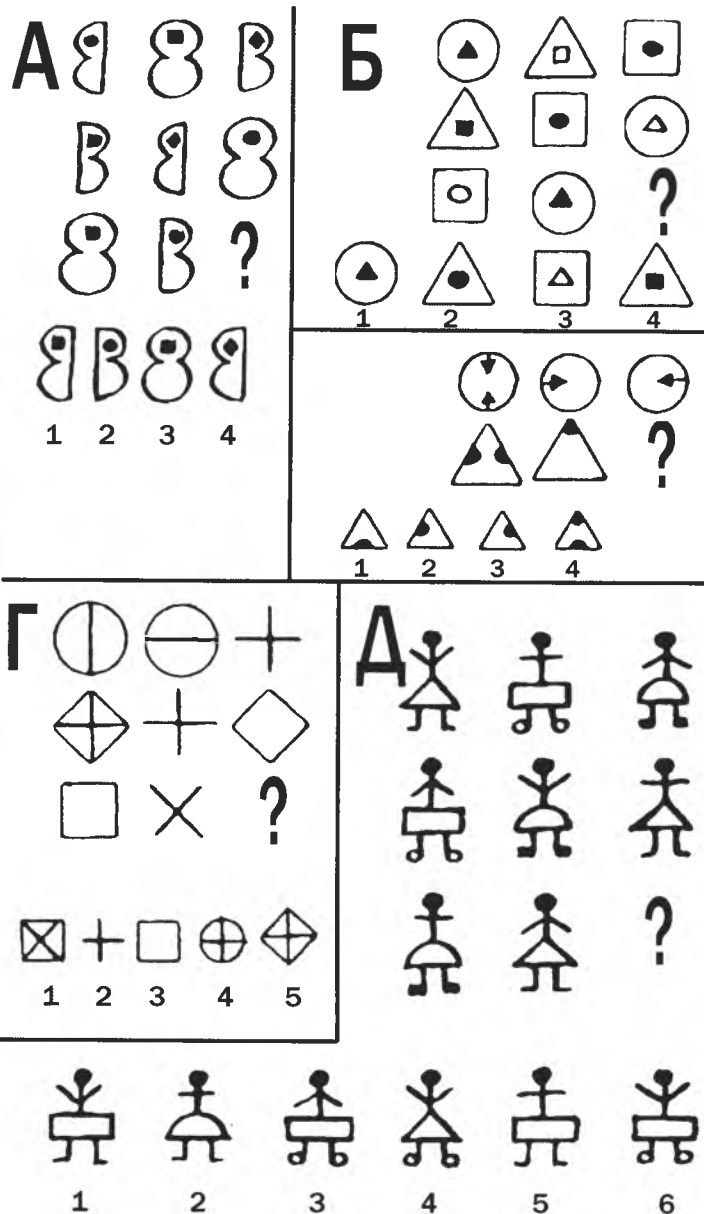
Завдання 2. Розв'яжіть ребуси.

(Яблуна, рукавичка, місто, молоко)

Завдання 3. Виберіть потрібну фігуру з пронумерованих (див. с. 179):

(А — 4, Б — 4, В — 1, Г — 1, Д — 6)

Завдання 4. Розв'яжіть шаради.

З «Ж» вночі він вилітає
І дітей малих лякає.
А із «З» — стоїть на вогні,
Варить кашу й борщ мені.
(Кажан, казан)

Із «С» це фрукт дуже смачний,
Із «З» це дощик zalивний.
(Слива, злива)

Із «З» пасусь я на зорі,
В мене ріжки чималі.
Сіно на зиму для мене
З «С» накосять косарі.
(Коза, коса)

З «Д» у мами я одна,
З «Б» — дубова, для вина.
(Дочка, бочка)

З «Ш» я дірку проколю,
З «М» я чистоту люблю.
(Шило, мило)

З «М» я влітку розквітаю,
З «Л» я нігті прикрашаю,
З «Р» я в річці проживаю.
(Мак, лак, рак)

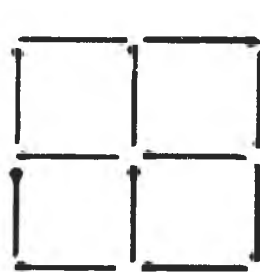
Завдання 5.

А Складіть фігуру з 12 сірників (див. рис. А на с. 181).

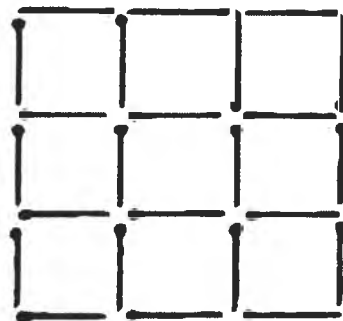
1. Заберіть 2 сірники, щоб утворились 3 рівні квадрати.

2. Заберіть 2 сірники так, щоб утворились 2 нерівні квадрати.

Б Складіть фігуру з 24 сірників (див. рис. Б на с. 181).

А

Б

1. Заберіть 4 сірники, щоб утворились 5 рівних квадратів.

2. Зробіть те саме, забравши 8 сірників.

Завдання 6. Де в запису «1 2 3 4 5 6 7» потрібно поставити знаки «+», щоб в сумі вийшло 100?

(Між 1 та 2 та 3, 4 та 5, 6 та 7, тобто $1 + 2 + 34 + 56 + 7 = 100$).

Завдання 7. Переставивши літери, отримаєте слова. Серед них знайдіть одне зайве. Постарайтеся пояснити свій вибір.

КИБЮР

УТФІА

ФОТАК

ПАШАК

КАМАЙ

БАРОЗ

(Зайвим є останнє буквсполучення, бо з нього не можна скласти слово, що означає предмет одягу).

Прослідкуйте, які завдання дитина виконує легко, а які викликають у неї великі труднощі, зацікавлення, відчуття азарту або, навпаки, розгубленості та нерозуміння. Оцінити правильність їхнього виконання допоможуть відповіді, наведені в дужках.

Проте не варто думати, що результативність — це все. Для мислення різних людей, в тому числі й дітей у віці сім-дванадцять років, характерний ряд особливостей, до яких, зокрема, належать:

- глибина розуму (*здатність проникати в сутність явищ, розуміти приховані зв'язки, бачити причину, встановлювати приховані закономірності*);
- критичність (*здатність сумніватися навіть в очевидному, прагнення все піддавати об'єктивній перевірці*);
- гнучкість (*здатність відмовлятися від непродуктивних рішень і робити пошук у новому напрямку*);
- широта розуму (*здатність встановлювати відгалені взаємозв'язки, мислити глобально*);
- кмітливість (*швидкість перебігу процесів мислення, швидкість встановлення зв'язків*);
- оригінальність (*здатність мислити самостійно, вибирати рішення, що відрізняються від стандартних, традиційних*);
- вдумливість (*схильність до роздумів, пошуку оптимальних рішень*).

■ Мова

Мова належить до сфери вищих психічних процесів. Вона інтегрує, поєднуючи в собі багато інтелектуальних здібностей. Від ступеня її розвитку багато в чому залежить успішність шкільного навчання.

Мова виконує безліч функцій: дозволяє людям спілкуватися, передавати іншим свої думки, досягати взаєморозуміння, керувати поведінкою (своєю власною через планування та чужою через питання, вказівки, поради, вимоги). У процесах пізнання мова, виділяючи найголовніше та найсуттєвіше для людини, виступає в нерозривній єдності з мисленням. Коли ми займаємося творчістю, то простежується її чіткий зв'язок з процесами уяви. З моменту початку вивчення іноземної мови на одне з перших місць виходить залежність мови

(зокрема правильної звуковимови) від уміння правильно сприймати звуки та словосполучення в ньому. Фонеми рідної та іноземної мов багато в чому не збігаються, і це треба чітко розрізняти.

Тому найчастіше не потрібно застосовувати спеціальні методики та діагностичні процедури, щоб оцінити рівень розвитку мовлення. Про це набагато краще можна зробити висновок з уміння школяра переказувати прочитане або почуте, з граматичної побудови його мови, багатства словникового запасу. Проте не слід думати, що балакучість безпосередньо пов'язана з рівнем розвитку мови. Комунікація — лише одна з її функцій, при цьому інші можуть відставати у своєму розвитку чи, навпаки, набагато перевершувати її.

Далі наведено нескладні варіанти завдань, котрі доповнять результати вашого спостереження за мовними особливостями дитини.

Завдання 1. Ви можете в ігровій формі провести один із варіантів асоціативного експерименту:

1) назвати будь-яке слово та попросити дати всі можливі асоціації на нього (наприклад: *сонце — літо, трава, купатися, засмагати, тепло, рости, промені, сяяти...*);

2) назвати слово та попросити відповісти на нього більш загальним словом або словами (наприклад: *сонце — світило, небесне тіло; квітка — рослина і т. ін.*);

3) називати слова та просити відповідати на них синонімами, тобто словами, схожими за значеннями (наприклад: *бутерброд — хліб з маслом; базікати — розмовляти тощо*);

4) називати слова та просити відповідати на них антонімами, тобто словами, протилежними за значеннями (наприклад: *працювати — відпочивати, холодний — гарячий*);

5) називати слова та просити підібрати до них риму (наприклад: *пізнати — щоб знати, річка — щічка*).

Завдання 2. Дітям подобаються «зашифровані» листи, де частина слів відсутня й потрібно зрозуміти, про

що в них йдеться, здогадатися про значення пропущеного слова за змістом уже сказаного. Такі жартівливі послання не просто зроблять веселішими години дозвілля, а й будуть корисними вправами для тренування мови та здогадливості.

«Вельмишановний ...!»

Я вчора зазирнув у хо... і не виявив там шматка к...и, який, припускаю, ви ... кішці Мурці. З огляду на це викликаю вас на З'явитися рі ... о 8.30 без

Ваш ... »

Завдання 3. Узагальнюючу функцію мови можна оцінити за допомогою завдання, запозиченого у Векслера. Називається воно «Встановлення подібності». Тут необхідно порівняти поняття та перелічити один або декілька ознак подібності між ними. Наприклад: *апельсин — банан, сукня — пальто, сокира — пилка, собака — лев, північ — захід, око — вухо, повітря — вода, стіл — стілець, яйце — зерно, поема — статуя, деревина — силует, захощення — покарання, муха — дерево* і т. ін.

Якщо ваша дитина називає істотні ознаки, зараховує обидва поняття до більш загальної категорії — це дуже позитивно характеризує її здібності до узагальнення. Якщо вона скочується на вказування розбіжностей — функція ця розвинена слабо.

Завдання 4. Досить складним завданням для молодших школярів є «Визначення понять». Однак воно дозволяє оцінити багатство словникового запасу, вміння формулювати свої думки. Для цього візьміть будь-які життєві поняття й попросіть визначити їх. Наприклад: *школа, телевізор, автомобіль, олівець, здоров'я, розгубленість, страх* тощо. Єдиною умовою тут є заборона застосовувати жести, котрі замінюють опис. Ви можете й самі долучитися до цього змагання та на власному досвіді переконатися, що давати визначення поняттям — не така вже й проста справа.

Завдання 5. Розвинути фонематичний слух, а водночас і підвищити грамотність допоможе наступне завдання.

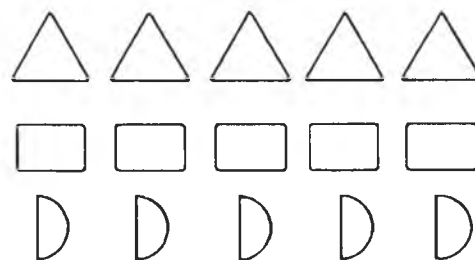
Потрібно називати слова на літеру, якою закінчується попереднє слово, а якщо хочете ускладнити завдання, то нехай це буде слово на 2-гу або 3-тю літеру. Наприклад:

- паркан — ніс — сонце — етап — палка — актор і т. ін.
- коза — огірок — грім — рот — омар — мітла і т. ін.
- торф — ритм — тонна — ніс — син — нерви і т. ін.

► Уява

Не слід думати, що робота уяви — це всього лише дитяча розвага на зразок придумування казок чи ігор у принцес і розбійників. Уява лежить в основі таких найважливіших психічних функцій, як створення в свідомості образу результату майбутньої діяльності, передбачення чи планування тощо. Це завжди робота з тим, чого немає в навколишній дійсності, що існує тільки в нашій уяві. Уява — найважливіша складова частина інтелектуальної діяльності, вона дозволяє заповнювати всі виникаючі прогалини (в сприйнятті, в пам'яті, в міркуванні, в переживаннях). Тому всі наведені нижче завдання мають не тільки діагностичний, а й розвиваючий характер.

Завдання 1. Запропонуйте дитині зображення трьох рядів, що складаються з 5 – 10 простих геометричних фігур (кругів, квадратів, трикутників, прямокутників, трапецій, півкругів і т. ін.).

Нехай вона, не повертаючи аркуша, домалює що-небудь до цих фігурок так, щоб вийшов якийсь предмет або персонаж. Дітям дуже подобаються такі заняття, і вони охоче включаються в їх виконання.

Завдання 2. Ще одне ігрове завдання називається «Що можна зробити з цим предметом?». Діти повинні назвати якомога більше функцій відомих їм предметів: каструлі, віконного скла, цегли тощо.

При цьому важливе не те, наскільки доцільне чи недоцільне подібне використання предмета, а широта творчої фантазії дитини, оригінальність зроблених пропозицій.

Завдання 3. Добре розвиває уяву, мову та мислення гра «Ерудит», яку в народі називають просто — «Балда». Вона може мати два варіанти.

А Запропонуйте скласти якомога більше слів, використовуючи літери одного обраного слова. Наприклад: *теплоцентрально, тваринництво, прекрасний* і т. ін.

Б Візьміть вихідне коротке слово і, додаючи по черзі по одній літері зліва, справа, зверху, знизу, складайте з нього нові слова. При цьому читати слова можна в будь-якому напрямку і з будь-якого місця. Цей варіант більш складний і підійде для школярів будь-якого віку.

Завдання 4. Коли в будинку збирається кілька дітей, то можна запропонувати їм гру «Твір», в яку грали ще персонажі казки С.Я. Маршака «Кицьчин дім». Запропонуйте дітям початок історії, і нехай кожен по черзі додає до неї свої пропозиції.

Інтригуючих початків може бути кілька.

«В одному покинутому будинку ...»

«Якось морозним ранком ...»

«Петрик прокинувся серед ночі, розплющив очі і ...»

«Містер Х побачив підозріле світло, що пробивалося з-під дверей ...»

«Жили собі молоток та кліщі ...»

«Розбазікались якось продукти в холодильнику ...»

Завдання 5. Відомий російський психолог Г.С. Абрамова для розвиваючих занять та тренінгів запропонувала використовувати завдання, що містять елемент несподіванки, умову, котра порушує звичний хід подій, не відповідає нашій буденній логіці.

Наприклад:

1) *«Що ти подумаєш, якщо побачиш каструлю на стелі?»*

2) *«Що ти подумаєш, якщо за вікном на рівні п'ятого поверху захлюпочеться вода?»*

■ Інтереси та відносини

Дітей у віці шість-одинадцять років батьки та інші дорослі вважають ще відносно маленькими. Від них чекають підпорядкування батьківським вимогам, готовності відповісти ласкою і незмінною прихильністю на будь-які дії дорослих, у тому числі й несправедливі.

Стосунки дітей і батьків можуть у цей час складатися за одним із описаних далі сценаріїв.

- ✓ Ви продовжуєте, як і раніше, піклуватися про свою дитину, опікуєте її у всьому, при будь-якому зручному випадку намагаєтеся висловити їй свою любов і ніжність.
- ✓ Ви вважаєте, що з віком у дитини повинно з'являтися дедалі більше обов'язків. Перш за все це стосується шкільних, але є і багато інших, наприклад, домашні обов'язки. Ваше завдання — неухильно стежити за їхнім виконанням, хвалити дітей за старанність і результативність, а в разі необхідності вдаватися і до покарань.
- ✓ Ви дожили до щасливої пори, коли ваша дитина достатньо підросла і тепер може обходитися без вашої допомоги. Ви, як і раніше, любите її, але наче на відстані, вважаючи, що тепер у неї своє життя, свої друзі й захоплення, і заважати їм не треба. Своє завдання ви вбачаєте в створенні досить комфортних умов для неї і свого життя.

Від того, як складаються дитячо-батьківські стосунки, багато в чому залежить процес подальшого психологічного розвитку дитини. Тому далі вашій увазі пропонуються два тести, які адресуються дорослим і дозволять їм оцінити себе як вихователів, батьків.

ТЕСТ «ЧИ ВМІСТЕ ВИ ВИХОВУВАТИ ДІТЕЙ?»¹

1. Чи є у вашої дитини дитяча кімната? (Так — 5 очок, ні — 1.)
2. Чи приділяєте ви увагу дитині щодня? (Так — 5 очок, ні — 1.)
3. Чи терплячі ви, коли дитина вередує, щось не розуміє, погано їсть? (Завжди — 5 очок, іноді — 3, ніколи — 1.)
4. Чи вмієте ви прощати своїй дитині витівки? (Так — 5 очок, іноді — 3, ніколи — 1.)
5. Чи вдаєтеся ви до тілесних покарань? (Так, часто — 1 очко, іноді — 3, принципово ні — 5.)
6. Чи хотіли б ви, щоб ваша дитина у всьому ділилася з вами? (Так — 5 очок, іноді — 3, ні — 1.)
7. Ваша дитина слухняна? (Завжди — 5 очок, іноді — 3, ні — 1.)
8. Якщо ви щось забороняєте дитині, то пояснюєте їй причину заборони? (Так, завжди — 5 очок, іноді — 3, ні — 1.)
9. Чи вимагаєте від дитини виконання всіх обов'язків, які на неї покладені? (Завжди — 5 очок, іноді — 3, ні — 1.)
10. Чи стежите за спеціальною педагогічною літературою? (Так — 5 очок, іноді — 3.)

¹ Знаєте ли вы себя? — М., 1989.

Оцінка результатів

Підрахуйте набрані очки.

Якщо їхня сума коливається в межах **від 10 до 23** — швидше за все ви неправильно виховуєте своїх дітей. Тільки зміна методів виховання і своїх поглядів на дитину допоможе вам уникнути розриву відносин з нею.

Якщо ви набрали **від 24 до 37** очок, то ваші погляди на виховання в основному правильні, але вам слід виявляти більшу турботу про дітей. Інакше вам не уникнути конфліктів у стосунках.

Кількість очок, що **перевищує 38**, характеризує вас як прекрасних вихователів. А це так важливо!

ТЕСТ «ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ»¹

Перед вами 10 ситуацій. Із запропонованих відповідей виберіть ті, які найбільшою мірою відповідають вашому стилю виховання.

1. Ваша дитина пустотлива, непосидюча, клопоту з нею вистачає — то повернеться додому з синцем, то з подертими штанами:
 - а) ви питаєте, що трапилося, зашиваєте штани, прикладаєте компрес — 3 очки;
 - б) надаєте допомогу дитині, але сварите її, говорите, що в один прекрасний день такі витівки можуть їй дорого обійтися — 0 очок;
 - в) взагалі не звертаєте на неї уваги, нехай все зробить сама — 5 очок.
2. У дитини є друзі, але вони неслухняні, невиховані:
 - а) ви розмовляєте з їхніми батьками — 2 очки;
 - б) кличете дітей до свого дому, намагаючись вплинути на них — 5 очок;

¹ Знаєте ли вы себя? — М., 1989.

в) пояснюєте дитині, в чому полягають недоліки її друзів і як вони погано впливають на неї — 0 очок.

3. Дитина любить гратися, але не вміє програвати:

а) ви нічого не робите — 0 очок;

б) ви відмовляєтеся гратися з нею доти, доки вона буде так болісно реагувати на поразку — 3 очки;

в) навмисне створите таку ситуацію, при якій вона б навчилася програвати — 5 очок.

4. Ваша дитина може гратися хоч 24 години на добу. А ввечері не хоче йти спати:

а) ви пояснюєте їй, що сон — дуже важливий — 3 очки;

б) дозволяєте їй лягати, коли завгодно, проте вранці піднімаєте вчасно — 5 очок;

в) укладаєте її в ліжко насильно і залишаєте одну в кімнаті — 0 очок.

5. Дитина і телевізор:

а) після дитячої програми дитина йде спати, а ви вмикаєте телевізор — 0 очок;

б) розмовляєте з дитиною про те, що їй можна дивитися, а що ні — 2 очки;

в) вибираєте телепередачі, які дитині дозволено дивитися — 3 очки;

г) визначаєте, скільки годин вона може дивитися телевізор, а що і коли, вона вирішує сама — 5 очок.

6. Дитина ваша поводитьсь дещо зухвало:

а) пояснюєте їй, що така поведінка непристойна — 5 очок;

б) забороняєте їй грубити та суворо караєте за непослух — 0 очок;

в) щоразу, коли вона поводитьсь пристойно, заохочуєте її — 3 очки.

7. Вашій дитині зовсім мало років, а вона вже цікавиться дівчатками (хлопчиками):

а) залишаєте це питання без уваги — 3 очки;

б) намагаєтеся присікти дитячу закоханість — 0 очок;

в) пояснюєте, що таке кохання і якими бувають стосунки між чоловіком і жінкою — 5 очок.

8. Інші діти переслідують вашу дитину: б'ють її, на-сміхаються над нею:

а) вчите її давати здачі — 5 очок;

б) розмовляєте з батьками тих дітей — 3 очки;

в) робите так, щоб дитина уникала контактів з ними — 0 очок.

9. Ви створюєте старшій дитині всі необхідні умови. Але вона цього не цінує та ображає молодшу:

а) у присутності молодшої дитини ви попросите старшу бути розсудливою — 5 очок;

б) станете приділяти більше уваги старшій дитині — 3 очки;

в) вважатимете за краще не втручатися — 1 очко.

10. Якщо ваша дитина грубить, не здатна до співпереживання, нападає на інших дітей:

а) постараетесь, щоб вона на власному досвіді змогла переконатися в неприпустимості своєї поведінки, станете ставитися до неї так, як вона ставиться до інших — 0 очок;

б) постараетесь приділити їй більше уваги, ніж досі — 5 очок;

в) забороните їй дивитися фільми, де показують насильство і вбивства — 2 очки.

Оцінка результатів

Підрахуйте кількість набраних очок.

0–18 очок. Ви виховуєте дитину для життя, яким жили і живете самі, на свій образ та подобу. Ви вважаєте, що слухняність і повага до старших — найкращі якості, забуваючи, що в нашому тисячолітті вирішальними якостями стануть впевненість у собі, самостійність, творчі здібності. Ви не помічаєте, що життя йде вперед і вашій дитині будуть потрібні ці якості.

19–35 очок. Ви недостатньо замислюєтеся над обстановкою, в якій буде жити ваша дитина. Хоча й прагнете бути сучасними, не використовуєте стереотипних методів виховання, вважаєте за необхідне навчити свою дитину самостійно вирішувати багато проблем, проте не даєте їй достатньо свободи й не прагнете, щоб вона прислухалась до авторитету дорослих. І все ж ви недостатньо розвиваєте в ній самостійність мислення, впевненість у собі, здатність виробляти власні погляди.

36–50 очок. Ви вірите, що ваша дитина буде жити в світі, де панують доброта, справедливість, цінується ініціатива, а егоїзм засуджується і карається, у світі, де поважають розум, незалежне мислення, відвертість, і готуєте її до цього.

Отже, нехай приблизно, але ви оцінили свої виховні можливості та педагогічні установки.

Тепер поговоримо про те, як можна оцінити інтереси дітей 6–11 років. Цілком природно, що в цьому віці у них ще не пропав інтерес до ігор і розваг. Про шкільні інтереси своїх дітей ви легко зможете зробити висновок з їхнього ставлення до різних навчальних предметів, оцінок, які вони дають тому чи іншому матеріалу, тим або іншим видам завдань. У цьому віці інтерес ще не дуже сильно пов'язаний із результативністю роботи, так що

не варто судити про нього з навчання (хоча з часом цей зв'язок зміцниться).

Саме в цей період у дітей зароджуються нові інтереси та захоплення. Далі наведено кілька завдань, які допоможуть вам зорієнтуватися в цьому питанні.

ЯК ОЦІНИТИ ІНТЕРЕСИ ДІТЕЙ

А Запропонуйте дитині подивитися на цей малюнок і спробувати зрозуміти емоційні стани зображених на ньому людей¹.

Порівняйте її відповіді з правильними (1 — байдужість, 2 — ворожість, 3 — веселощі, 4 — сильна злість, 5 — смуток, 6 — сором'язлива радість, 7 — погане самопочуття, 8 — злість, 9 — бурхлива радість, 10 — глибока печаль, 11 — скепсис, 12 — скорбота). Якщо дитині вдалося правильно вгадати більшість станів, то у неї явний інтерес до внутрішнього світу людей, світу їхніх почуттів, переживань.

¹ Психологические тесты для деловых людей. — М., 1994.

Б Запропонуйте дитині відповісти ствердно чи заперечно на такі питання¹:

1. Ти часто дивишся передачі про подорожі та природу?
2. Чи знаєш ти, де живуть тигри?
3. Чи любиш, коли двері в твою кімнату відчинені?
4. Волітимеш сидіти вдома навіть в гарну погоду?
5. Чи дратуєшся, коли доводиться обідати в незвичайний час?
6. Чи подобається тобі просто так бродити незнайомими вулицями?
7. Чи мрієш ти про подорожі?
8. Ти боїшся загубитися, перебуваючи в незнайомому місці?
9. Ти погано засинаєш на новому місці?
10. Чи знаєш, де розташований острів Пасхи?
11. Чи добре знаєш, що потрібно взяти з собою на безлюдний острів?
12. Чи не здається тобі, що вдома найкраще, ніж деінде?

Оцінка результатів

Підрахуйте загальну кількість балів, даючи по одному балу за відповіді «Так» на запитання 1, 2, 6, 7, 10, 11 і по одному за відповіді «Ні» на запитання 3, 4, 5, 8, 9, 12.

Якщо отримана сума виявилася **понад 8 балів** — ваша дитина є природженим мандрівником і неposisiдою, їй постійно потрібні нові враження, ризик і пригоди. Інтерес до подорожей тут очевидний.

Якщо сума **менш ніж 4 бали** — ваша дитина є закоренилим домосідом, їй навіть важко вмовити сходити в гос-

ті. Всі її інтереси зосереджені в будинку, в її ж квартирі, часто в ній самій, їй не буває нудно на самоті. Можливо, пристрасть такої людини — колекціонування, філософські роздуми, паперові ляльки, а можливо, і комп'ютер.

Ще один тест дозволить вам оцінити інтерес дитини до наукової творчості, що зароджується¹. Запропонуйте дитині вибрати найбільш близькі їй відповіді до запропонованих тверджень.

ЦІКАВИСТЬ

1. Мене все цікавить з першого погляду (*A — так, B — ні, C — зважаючи на обставини*).
2. У мене є інтереси, крім основного заняття (*A — так, B — ні, C — іноді*).
3. У вільний час я теж зайнятий серйозними справами (громадською роботою, спортом і т. ін.) (*A — так, B — ні, C — час від часу*).
4. Я намагаюся розширювати знання в тій сфері, котрою займаюся (*A — так, B — ні, C — іноді*).
5. Я завжди хочу знати більше про все (*A — так, B — ні, C — мене цікавлять лише деякі теми*).
6. Я із задоволенням збираю різну інформацію (*A — так, B — ні, C — іноді*).
7. Читання для мене (*A — необхідність, B — нудьга, покарання, C — задоволення*).

ЗАВЗЯТІСТЬ

1. Коли я беруся за справу, то намагаюся довести її до кінця (*A — так, B — ні, C — залежить від мети*).

¹ Тесты, тесты, тесты. — М., 1990.

¹ Жариков Е., Крушельницкий Е. Для тебя и о тебе. — М., 1991.

2. Я завжди завершую те, що почав (*A — так, B — ні, C — іноді*).
3. Невдача мене бентежить (*A — так, B — ні, C — я сміюся над цим*).
4. Невдача спонукає до роздумів (*A — так, B — ні, C — іноді, трохи*).
5. Заради справи я готовий пожертвувати багатим (розвагами, грою тощо) (*A — так, B — ні, C — іноді*).

МОЇ СИЛЬНІ СТОРОНИ

1. Старанність дозволяє мені працювати добре (*A — так, B — ні, C — іноді*).
2. Загалом мені щастить (*A — так, B — ні, C — іноді*).
3. Моя пам'ять (*A — хороша, B — погана, C — середня*).
4. Мене приваблює незвичайне (*A — так, B — ні, C — якщо це стосується моїх інтересів*).
5. Я переконаний у цінності знань (*A — так, B — ні, C — деякою мірою*).
6. Я люблю мріяти і фантазувати (*A — так, B — ні, C — іноді*).
7. Я люблю розмірковувати на самоті (*A — так, B — ні, C — це залежить від ситуації*).

Оцінка результатів

Якщо переважну більшість склали відповіді «А» — ваша дитина має схильність до творчості. Вона ще нічого не винайшла? Швидше за все, це лише справа часу.

Якщо більшість отриманих відповідей «В» — дитина не виявляє інтересу до наукової творчості, мабуть, це не її дорога. Але не засмучуйтеся, це зовсім не означає, що вона не має талантів.

Більшість відповідей «С» свідчать про те, що у вашої дитини зароджується інтерес до науки і творчості. Але інтерес цей суто вибірковий. Швидше за все, він яскраво проявиться у найближчому майбутньому.

Ну а якщо всього потроху? Не засмучуйтеся, у вас росте цілком нормальна дитина.

Крім уже перелічених особливостей інтересів, у багатьох дітей у цей час починає формуватися потяг до сучасної музики та танців, а трохи пізніше — інтерес до власної зовнішності. Ці захоплення зберігатимуться і на наступному ступені вікового розвитку.

Якщо вас цікавить, **які стосунки складаються у вашої дитини з навколишніми людьми**, ви можете запропонувати їй гру під назвою **«Коло спілкування»**¹.

Візьміть аркуш паперу і намалюйте на ньому велике коло. Попросіть дитину розділити його вертикальною лінією на дві частини: вдома (поза школою) і в школі. Нехай вона сама підпише їх. Поясніть, що ці частини можуть бути нерівними, все залежить від того, де спілкування йде більш інтенсивно. Потім кожну з частин запропонуйте ще раз розділити на частини: одна — спілкування з однолітками, інша — з дорослими. Після цієї попередньої підготовки запропонуйте дитині два олівці — нехай вона «заселисть» сектори своїми друзями і недрутами, помічниками та супротивниками. Людей можна малювати схематично або просто зображати у вигляді кружечків відповідного кольору.

Це завдання дозволить і вам, і дитині наочно уявити характер своїх взаємовідносин із навколишніми, а іноді й усвідомити причину, чому так відбувається (наприклад, чому у неї в школі мало друзів або всі дорослі — недоброчливці).

Молодшим школярам часто важко висловити словами ті відносини, які пов'язують їх з навколишніми. Ця гра буде корисною і для вас, і для неї.

¹ Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании. — М., 1996.

Насамкінець попросіть дитину зобразити себе десь всередині кола спілкування і пояснити, чому вона розташувала себе саме там. Якщо зображення буде в центрі кола — це свідчення відносного благополуччя, якщо ж зміщене і розташовується всередині одного із секторів — у вас є привід задуматися.

■ Якості особистості

Спостерігаючи за своєю дитиною з народження, ви, мабуть, знаєте її найкраще. Тому наведена далі методика визначення якості особистості може слугувати лише додатковим засобом, що допоможе вам усвідомити зміни, котрі відбуваються у ваших дітях в результаті їхнього безперервного розвитку.

Одними з базових якостей особистості є **типологічні**, до яких належать **властивості темпераменту**. Широко відомі чотири основні типи — сангвінік, холерик, флегматик і меланхолік, для кожного з яких характерні такі якості:

ХОЛЕРИКИ

1. Непосидючі.
2. Нестримані, запальні.
3. Нетерплячі.
4. Різкі та прямолінійні у стосунках з іншими.
5. Рішучі та ініціативні.
6. Вперті.
7. Винахідливі в суперечці.
8. Працюють ривками.
9. Схильні до ризику.
10. Незлопам'ятні та необразливі.
11. Говорять швидко, пристрасно, з плутаними інтонаціями.
12. Неврівноважені та схильні до гарячкватості.
13. Агресивні забіяки.
14. Не терплять недоліків.

15. Володіють виразною мімікою.
16. Схильні швидко діяти і приймати рішення.
17. Невпинно прагнуть до нового.
18. Різкі та поривчасті в рухах.
19. Наполегливі.
20. Схильні до різких змін настрою.

САНГВІНІКИ

1. Веселі та життєрадісні.
2. Енергійні та діловиті.
3. Часто не доводять розпочате до кінця.
4. Схильні переоцінювати себе.
5. Швидко схоплюють нове.
6. Часто змінюють інтереси.
7. Легко переживають невдачі.
8. Легко пристосовуються до різних обставин.
9. Із захопленням беруться за все нове.
10. Швидко пересичуються і втрачають інтерес.
11. Швидко включаються в роботу.
12. Нудяться від одноманітної роботи.
13. Товариські та чуйні.
14. Витривалі та працездатні.
15. Говорять голосно, швидко, чітко.
16. Зберігають самовладання.
17. Володіють бадьорим настроєм.
18. Швидко засинають і прокидаються.
19. Часто незібрані.
20. Схильні відволікатися.

ФЛЕГМАТИКИ

1. Спокійні та холоднокровні.
2. Послідовні та ґрунтовні в справах.
3. Обережні та розважливі.
4. Вміють чекати.

5. Не люблять даремно базікати.
6. Говорять спокійно, без різких емоцій, міміки та жестикуляції.
7. Стримані й терплячі.
8. Доводять почате до кінця.
9. Не витрачають надаремне сил.
10. Суворо дотримуються розпорядку.
11. Легко стримують поривання.
12. Малосприйнятливі до схвалення та осуду.
13. Незлобливі.
14. Постійні у своїх стосунках та інтересах.
15. Не одразу включаються в роботу і перемикаються з однієї справи на іншу.
16. Рівні у відносинах з усіма.
17. Люблять пунктуальність.
18. Із труднощами пристосовуються до нової обстановки.
19. Мають витримку.
20. Повільні.

МЕЛАНХОЛІКИ

1. Сором'язливі та часто почувають себе ніяково.
2. Губляться у новій обстановці.
3. Важко встановлюють контакт із незнайомими людьми.
4. Не вірять у свої сили.
5. Люблять самотність.
6. Відчувають пригніченість і розгубленість при невдачах.
7. Схильні заглиблюватись у себе.
8. Швидко стомлюються.
9. Говорять тихо.
10. Мимоволі пристосовуються до характеру співрозмовника.
11. Вразливі до сльозливості.
12. Надзвичайно чутливі до схвалення та хули.
13. Висувають високі вимоги до себе.

14. Недовірливі.
15. Болісно чутливі та вразливі.
16. Образливі.
17. Потайні та нетовариські.
18. Малоактивні та боязкі.
19. Покірні.
20. Прагнуть викликати співчуття і допомогу навколишніх.

О. Белов запропонував спеціальну **процедуру розрахунку формули темпераменту**¹.

Методика може проводитися за допомогою двох варіантів. Ви можете самі відзначити ті якості, які відрізняють вашу дитину від інших, або запропонувати зробити це їй самостійно.

Відзначте галочками або «+» ті з перелічених якостей, які є у вас або вашої дитини. Підрахуйте кількість «+» в кожній групі й загалом за методикою. На цій підставі складається формула темпераменту (ФТ). Вона виглядає, наприклад, так:

$$\text{ФТ} = 60\% \text{ X} + 40\% \text{ C} + 15\% \text{ Ф} + 12\% \text{ М.}$$

Це означає, що в даному суб'єкті переважають якості холерика, присутні риси сангвініка, інші представлені значно меншою мірою. Щоб дізнатися у процентному відношенні риси того чи іншого типу темпераменту, поділіть кількість «+», якими були відзначені якості у відповідному розділі (холерик, сангвінік і т. д.), на загальну кількість «+», яку ви отримали, і цю величину помножте на 100%.

Оцінити характер свого нащадка вам допоможе експрес-тест **«Який ваш характер»**². Для цього потрібно відповісти «так» чи «ні» на такі запитання:

¹ Шейнов В.П. Как управлять другими. Как управлять собой. — Минск, 1997.

² Знаете ли вы себя? — М., 1989.

1. Чи шануєш ти дружбу?
2. Чи приваблює тебе все нове?
3. Якому одягу віддаєш перевагу — новому чи старому?
4. Чи вдаєш, що задоволений, не маючи на це причин?
5. Чи змінював більш ніж тричі своє рішення про майбутню професію, яку б хотів мати у майбутньому?
6. Чи втрачаєш впевненість у собі, коли треба розв'язати важку задачу?
7. Колекціонуєш що-небудь?
8. Чи часто змінюєш свої плани і рішення в останній момент?

Поставте по 1 балу за відповіді «так» на запитання 1, 3 і 7 та за відповіді «ні» на запитання 2, 4, 5, 6 і 8. Підсумуйте набрані очки.

Якщо отримана сума **перевищує 6 балів**, вашу дитину можна назвати урівноваженою людиною. Батькам, учителям і друзям гріх скаржитися на неї. У вашої дитини легкий, хороший характер.

Якщо сума коливається в межах **від 3 до 6 балів**, то її характер не можна назвати легким. Дитина легко змінює свій настрій, а це позначається і на роботі, і на навчанні, і на стосунках з іншими людьми. Але якщо вона буде проявляти наполегливість, успіх у житті їй забезпечений.

Якщо сума набраних балів виявилася **від 0 до 2** — ваша дитина не вірить у свої сили, не довіряє людям, що оточують її. Однак ви можете допомогти їй, змінити ситуацію, що склалася.

Важливою якістю особистості людини є **впевненість** у собі. Брак впевненості або навіть її цілковита відсутність може виражатися у певних формах поведінки, які ви легко виявите в дитині, спостерігаючи за нею.

Перш за все, це **боязнь починань та усіляких нововведень**. Дитина може віддавати перевагу бездіяльнос-

ті, у неї відсутнє бажання домагатися свого, оскільки вона боїться зазнати поразки, отримати відмову або осуд. Така пасивність часто призводить до формування заниженої самооцінки, неврахування своїх реальних можливостей і сильних сторін. Маленькі діти можуть не підозрювати про цю свою особливість, вони просто не хочуть пробувати, боятися всього нового, дуже консервативні у своїх звичках.

Друга ознака невпевненості — це *приспосовництво*, або *конформізм*, тобто прагнення бути як усі, нічим не виділятися з оточення. Такі діти схильні до погодження з усім та покірності, легко піддаються впливу інших, підкоряються чужій волі.

Однак коли дитина стає старшою, її невпевненість у собі може прийняти форму *брехливості та бравади*. Прагнення «пустити пилюку в очі», справити необ'єктивне враження (краще або гірше, ніж є насправді) — це теж ознаки невпевненості. Багато невпевнених у собі школярів починають несвідомо фантазувати, видавати бажане за дійсне, прикрашати своє життя і вчинки яскравими нереалістичними деталями і подробицями.

Невпевненість у собі може прийняти форми *заздрості, образливості та самоприниження*. Такі діти постійно порівнюють себе з іншими, висловлюють незадоволення собою і досягнутими результатами, називають себе зневажливими іменами.

Нічим не обґрунтована *метушливість* (вічний страх запізнитися, не встигнути, не відповідати певним вимогам, прагнення не бути гіршим за інших) теж може бути ознакою невпевненості. У цьому випадку діти діють наче не за власним бажанням, а під впливом зовнішньої необхідності, з побоювання зазнати неприємних відчуттів.

Основними причинами формування невпевненості в собі (як якості особистості та поведінки) є кризові життєві ситуації (наприклад, смерть близької людини, розлучення батьків, публічне приниження тощо) і не-

правильне виховання в сім'ї. Можливо, ви постійно оцінюєте і порівнюєте свою дитину з іншими членами сім'ї та однолітками, роблячи при цьому невтішні для неї висновки («Ну ти й нездара!», «Така ж ледащо, як ...», «Один росте телепнем, і ти такий же!»). Це своєрідні форми батьківського програмування, які призводять до формування життєвого сценарію невдахи, невпевненої людини, котра вічно сумнівається в собі.

Виявивши в дитині або в собі самому подібні риси і звички, краще звернутися за допомогою до фахівця-психолога.

Отже, ви ще раз переконалися, що рис характеру, особистості — безліч. Зовсім не обов'язково знати їх усі. Цілком достатньо мати загальне уявлення про найбільш сильні та слабкі сторони особистості, що формується. Процес соціального розвитку дитини чи її соціалізації багато в чому обумовлений зовнішніми обставинами: сприятливою сімейною обстановкою, сформованими відносинами, стилем виховання, успішністю входження в нове соціальне середовище в особі однокласників і вчителів. Але багато в чому він є результатом власної активності дітей, їхніх внутрішніх установок, поглядів, особливостей. Кожна людина унікальна. Він такою ж мірою є продуктом обставин, як і обставини — продуктом його власної активності.

Список використаної літератури

- Виленкин Н.Я., Питерсон Л.Г. Математика. 1 класс. — М., 1995.
- Жариков Е., Крушельницкий Е. Для тебя и о тебе. — М., 1991.
- Знаете ли вы себя / Пер. М.А. Земнова, В.А. Миронова. — М., 1989.
- Женская психология. — М., 1994.
- Корнеева Е.Н. Психологические проблемы одаренности. — Ярославль, 1998.
- Корнеева Е.Н. Вы и ваш ребенок. 100 ответов на родительские «почему?». — М., 2012.
- Нечаева Н.В., Андрианова Т.М., Остроумова А.В. Букварь. — Самара, 1996.
- Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе. — М., 1998.
- Психологические тесты для деловых людей. — М., 1994.
- Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании. — М., 1996.
- Тесты, тесты, тесты. — М., 1990.
- Шейнов В.П. Как управлять другими. Как управлять собой. — Минск, 1997.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. НАПЕРЕДОДНІ НАВЧАЛЬНОГО РОКУ	7
Вибір школи — справа важлива!.....	8
Якщо дитина рветься до школи	11
Якщо дитина не хоче вчитися	15
Наша дитина не ходила до дитячого садку	18
Ознаки готовності до навчання	24
Чи існують психологічні протипоказання?	27
Завдання для перевірки готовності дитини до школи	29
Розділ 2. ВІДПУСТКА У ВЕРЕСНІ.....	38
Збори — зібрання дітей чи батьків?	39
Ніч напередодні 1 вересня	41
Перший раз у перший клас	44
Чи потрібно влаштовувати цього дня домашнє свято?	47
Водити чи не водити? Зустрічати чи не зустрічати?	49
Перші події	52
Хто повинен виконувати домашні завдання?	55
Ознаки успішної адаптації до школи	58
Розділ 3. ПЕРШИЙ КЛАС	61
Перша вчителька	62
Перші оцінки	65
Шкільні друзі	68
Про помилки та як їх виправити	70
Кілька слів про техніку читання	72
Що важливіше в школі — урок чи перерва?	74
«Нас свого часу вчили не так!»	77
Завдання на корекцію ознак недостатньої готовності дитини до школи	79
Розділ 4. ПОЧАТКОВА ШКОЛА.....	96
Клас вирівнювання та клас корекції	97
Іноземна мова в початковій школі	100
Додаткові предмети	103
Чи впливають захоплення на успішність?	106
Куди віддати дитину вчитися, крім школи?	109
Про відмінників і трієчників	113
Про страхи обґрунтовані та необґрунтовані	116

Розділ 5. ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ В ДОМАШНІХ УМОВАХ	120
Повільні діти	121
Непосидючі діти	124
Що можна дізнатися з вигляду шкільного зошита?	127
Діти з ознаками обдарованості	131
Причини шкільної неуспішності	135
Діти з дисгармонійним розвитком	139
Діти з ослабленим здоров'ям	142
Розділ 6. ПОГАНА ПОВЕДІНКА	146
Порушники дисципліни (базіки, любителі бавитися та спізнюватися)	147
Любителі «ловити гав»	150
Агресивність і дисципліна	153
Брехливість маленьких громадян	156
«Галасливий клас»	159
Про випадки крадіжок	162
Психологічна розрядка чи погана поведінка?	165
Розділ 7. ПЕРЕВІРЯЄМО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ ТА ВИЗНАЧАЄМО ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	168
Увага	169
Пам'ять	174
Мислення	177
Мова	182
Уява	185
Інтереси та відносини	187
Якості особистості	198
Список використаної літератури	205

КОРНЄЄВА Олена Миколаївна

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної психології Ярославського педагогічного університету ім. К. Ушинського. Спеціалізується на проблемах вікової та педагогічної психології. Має широкий досвід роботи у практиці сімейного та дитячого консультування.

"КНИГА ПОШТОЮ" А/С 529
м. Тернопіль, 46008
т. (0352) 287489, 511141,
0673501870, 0667271762
mail@bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-3364-0

м. Київ, т/ф (044) 2968956, nk-bogdan@ukr.net
м. Тернопіль, т/ф (0352) 430046, 520607
publishing@budny.te.ua, office@bohdan-books.com
www.bohdan-books.com